

## פרק ראשון

### משנה א

**מֹשֶׁה קִבֵּל תּוֹרָה מִסִּינַי, וּמִסֵּרָה לְיִהוֹשֻׁעַ,  
וְיִהוֹשֻׁעַ לְזִקְנִים, וְזִקְנִים לְנָבִיאִים, וְנָבִיאִים**

ר' עובדיה מברטנורא  
**א** א משה קבל תורה  
מסיני. אומר אני, לפי שמסכת  
זו אינה מיוסדת על פירוש  
מצוה ממצות התורה כשאר  
מסכתות שבמשנה, אלא כולה  
מוסרים ומדות, וחכמי אומות

העולם ג"כ חברו ספרים כמו שבדו מלבם בדרכי המוסר כיצד יתנהג האדם עם חבריו, לפיכך  
התחיל התנא במסכת זו משה קבל תורה מסיני, לומר לך שהמדות והמוסרים שבזו המסכתא לא  
ברו אותם חכמי המשנה מלבם אלא אף אלו נאמרו בסיני: מסיני. ממי שנגלה בסיני: לזקנים.  
שהאריכו ימים אחרי יהושע. ואותם הזקנים לזקנים אחרים עד שהגיעו לתחלתם של נביאים שהן

### ביאורים והרחבות

1. **מה כוללת התורה שקיבל משה בסיני?** גרסינן בגמרא ברכות (ה, א): ואמר רבי לוי בר חמא  
אמר רבי שמעון בן לקיש: מאי דכתיב (שמות כד, יב): "ואתנה לך את לוחות האבן והתורה  
והמצוה אשר כתבתי להורותם"? לוחות - אלו עשרת הדברות, תורה - זה מקרא, והמצוה -  
זו משנה, אשר כתבתי - אלו נביאים וכתובים, להורותם - זה גמרא, מלמד שכולם נתנו למשה  
מסיני. מכאן שכוונת התנא באמרו: "משה קיבל תורה מסיני", היא הן לתורה שבכתב והן  
לתורה שבעל פה. אמנם סדר העברת תורה שבעל פה אינו כמו התורה שבכתב, שכן, כשמים  
כן סדר העברתם, בכתב ובעל פה, וכמו שכתב הרמב"ם בהקדמה לספרו משנה תורה: כל  
המצוות שניתנו לו למשה מסיני, בפירושן ניתנו, שנאמר: "ואתנה לך את לוחות האבן והתורה  
והמצוה", תורה - זו תורה שבכתב, והמצוה - זו פירושה... כל התורה כתבה משה רבינו קודם  
שימות בכתב ידו... ונתן ספר לכל שבט ושבט, וספר אחד נתנהו בארון לעד... והמצוה שהיא  
פירוש התורה לא כתבה... ומפני זה נקראת תורה שבעל פה. אף על פי שלא נכתבה תורה  
שבעל פה לימדה משה רבינו כולה בבית דינו... וליהושע שהוא תלמידו של משה רבינו מסר  
תורה שבעל פה וציוה עליה... וכן היה הדבר תמיד עד רבינו הקדוש... וחיבר מהכל ספר  
המשנה... רב חיבר ספרא וספרי לבאר ולהודיע עיקרי המשנה, ורבי חייא חיבר התוספתא  
לבאר ענייני המשנה, וכן רבי הושעיא ובר קפרא חיברו ברייתות לבאר דברי המשנה.  
**נראה לי** שבא התנא להדגיש שאף על פי שהתורה היא מן השמים, היא נתקבלה בסיני ולא  
בשמים, כי התורה נחלת עם ישראל היא, לשומרה ולקיימה, כדגרסינן בשבת (פח, ב): ואמר  
רבי יהושע בן לוי: בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא:  
רבנו של עולם! מה לילוד אשה בינינו? אמר להן: לקבל תורה בא. אמרו לפניו: חמודה גנוזה  
שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה  
לבשר ודם! "מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו", "ה' אדנינו מה אדיר שמך בכל הארץ  
אשר תנה הודך על השמים!" אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: החזר להן תשובה. אמר לפניו:  
רבנו של עולם! מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם, אמר לו: אחוז בכסא כבודי, וחזור  
להן תשובה, שנאמר (איוב כו, ט): "מִאֲחֻז פְּנֵי כֶסֶף פָּרָשׁ עָלָיו עָנָנוּ", ואמר רבי נחום: מלמד  
שפירש שדי מזיו שכינתו ועננו עליו. אמר לפניו: רבנו של עולם! תורה שאתה נותן לי מה  
כתיב בה? "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" (שמות כ, ב), אמר להן: למצרים  
ירדתם? לפרעה השתעבדתם? תורה למה תהא לכם? שוב מה כתיב בה? "לא יהיה לך אלהים  
אחרים", בין עמים אתם שריוין שעובדין עבודת גלולים? שוב מה כתיב בה? "זכור את יום  
השבת לקדשו" - כלום אתם עושים מלאכה שאתם צריכין שבות? שוב מה כתיב בה? "לא  
תשא" - משא ומתן יש ביניכם? שוב מה כתיב בה? "כבד את אביך ואת אמך" - אב ואם יש

מְסֻרָה לְאִנְשֵׁי כְּנָסֶת הַגְּדוּלָּה<sup>3</sup>.

ר' עובדיה מברטנורא

עלי הכהן ושמואל הרמתי:  
לאנשי כנסת הגדולה. מאה  
ועשרים זקנים היו. זרובבל,  
שריה, רעליה, מרדכי בלשן,  
שהיו בימי עזרא כשעלו מן

הם אמרו שלשה דברים הנוגעים לקיום והעמדת  
התורה: הָיוּ מְתוּנִים בְּדִין - אל תמהרו לחרוץ  
משפט ולפסוק הלכה<sup>4</sup>, וְהִעֲמִידוּ תַלְמִידִים הַרְבֵּה,

הגולה בבית שני. ומכללם, חגי זכריה ומלאכי ונחמיה בן חכליה וחבריהם. ונקראו כנסת הגדולה  
לפי שהחזירו העטרה ליושנה [יומא ס"ט ע"ב]. שמשא אמר (דברים י, יז) האל הגדול הגבור והנורא,  
באו ירמיה ודניאל ולא אמרו גבור ונורא, והם החזירו כבתחלה, לפי שאמרו הן הן גבורותיו הן  
הן נוראותיו, שאלמלא כן היאך אומה כזו יכולה להתקיים בפני כמה אומות: הם אמרו שלשה  
דברים. הרבה דברים אמרו, אלא שלשה דברים הללו אמרו [הן] שיש בהם קיום התורה: הוּוּ  
מְתוּנִים בְּדִין. שאם בא דין לפניך פעם ושתים ושלש, לא תאמר דין זה כבר בא לפני ושנית  
ושלשתי בו, אלא הוּוּ מְתוּנִים, כלומר ממתנים קודם שתפסקו הדין: והעמידו תלמידים הרבה.  
לאפוקי מרבן גמליאל דאמר [ברכות כ"ה ע"א] כל תלמיד שאין תוכו כברו אל יכנס לבית המדרש,  
קמ"ל שמלמדין תורה לכל אדם ואין צריך לבדוק אחריו. ובלבד שלא יהיה ידוע מענינו שמעשיו

## ביאורים והרחבות

לכם? שוב מה כתיב בה? 'לא תרצח', 'לא תנאף', 'לא תגנוב' - קנאה יש ביניכם? יצר הרע יש  
ביניכם? מיד הודו לו להקדוש ברוך הוא, שנאמר (תהלים ח, י): "ה' אדונינו מה אדיר שמך"  
וגו', ואילו "תנה הודך על השמים" לא כתיב.

2. בגמרא עירובין (נד, ב) מצינו סדר אחר במסורת לימוד התורה, כדגרסינן: תנו רבנן: **כיצד  
סדר משנה? משה למד מפי הגבורה, נכנס אהרן ושנה לו משה פירקו, נסתלק אהרן וישב  
לשמאל משה, נכנסו בניו ושנה להן משה פירקו, נסתלקו בניו - אלעזר ישב לימין משה  
ואיתמר לשמאל אהרן, רבי יהודה אומר: לעולם אהרן לימין משה חוזר. נכנסו זקנים ושנה  
להן משה פירקו, נסתלקו זקנים, נכנסו כל העם ושנה להן משה פירקו. נמצאו ביד אהרן  
ארבעה, ביד בניו שלשה, וביד הזקנים שנים, וביד כל העם אחד. נסתלק משה ושנה להן אהרן  
פירקו, נסתלק אהרן שנו להן בניו פירקו, נסתלקו בניו שנו להן זקנים פירקו, נמצאו ביד הכל  
ארבעה. מכאן אמר רבי אליעזר: חייב אדם לשנות לתלמידו ארבעה פעמים.**

3. כתב הרמב"ם בהקדמה לספרו משנה תורה: בית דינו של עזרא, הן הנקראין אנשי כנסת  
הגדולה, והם: חגי זכריה ומלאכי, ודניאל, חנניה מישאל ועזריה, ונחמיה בן חכליה, ומרדכי  
בלשן וזרובבל, והרבה חכמים עימם - תשלום מאה ועשרים זקנים. האחרון מהם הוא שמעון  
הצדיק, והוא היה מכלל המאה ועשרים, וקיבל תורה שבעל פה מכולם והוא היה כהן גדול  
אחר עזרא. ע"כ. ולמה נקרא שמם אנשי כנסת הגדולה? מפני שהחזירו עטרה ליושנה ולימדו  
לומר: האל הגדול הגבור והנורא (כמבואר ביומא סט, ב). תקופת אנשי כנסת הגדולה ארכה כימי  
תקופת שלטון פרס בארץ שנמשך כמאתיים שנה, עד כיבוש אלכסנדר מוקדון בימי שמעון  
הצדיק שהיה האחרון שבהם.

4. תנן באבות דרבי נתן (א, ד): דבר אחר: הוּוּ מְתוּנִים בְּדִין כיצד? מלמד שיהא אדם ממתין  
בדבריו ואל יהי מקפיד על דבריו, שכל המקפיד על דבריו משכח את דבריו. (שכן) מצינו  
במשה רבינו ששכח את דבריו שנאמר (במדבר לא, כא): "ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא  
הבאים למלחמה זאת חוקת התורה אשר צוה ה' את משה" - את משה צוה ולא אותי. והיכן  
מצינו במשה שהקפיד על דבריו? הרי הוא אומר בפקודי החיל (שם פסוקים יד-טו): "ויקצוף  
משה על פקודי החיל... ויאמר אליהם משה החייתם כל נקבה..." והלא דברים ק"ו: ומה משה  
רבינו חכם גדול שבגדולים אב לנביאים בשעה שהקפיד על דבריו שכח את דבריו, אנו על

## וַעֲשׂוּ סִיג - גדר והרחקה לַתּוֹרָה<sup>5</sup>:

ר' עובדיה מברטנורא

מקולקלים וסאני שומעניה. אי

נמי אשמועינן [יבמות ס"ב ע"ב]

שאם העמיד תלמידים בבחרותו יעמיד תלמידים בזקנותו, דכתיב (קהלת יא, ו) בבוקר זרע זרעך ולערב אל תנח ידך: ועשו סייג לתורה. גדר שלא יבא ליגע באיסור תורה, כגון שניות לעריות, ושבות לשבת. דכתיב (ויקרא יח, ל) ושמרתם את משמרת, עשו משמרת למשמרת:

### ביאורים והרחבות

אחת כמה וכמה. מלמד שיהא אדם ממתין בדבריו ולא יהיה מקפיד על דבריו. בן עזאי אומר: הוי זהיר בדברך מבטלה.

וכן מפרש בספרי בפרשת דברים: "אם בא לפניך דין אחד שנים ושלושה פעמים, לכשיבוא לפניך פעם רביעית, אל תחתכו מיד לומר כבר פסקתה פעם ראשונה ושנייה, אלא חזור ופשפש בו, שמא תמצא בו טעם אחר."

עוד גרסינן בסנהדרין (ז, ב): דרש בר קפרא: מנא הא מילתא דאמרו רבנן: הוו מתונין (רגילים בהמתנה, כדי לעיין בה יפה קודם שתחתכוהו. רש"י) בדיון? דכתיב (שמות כ, כג): "לא תעלה במעלות" (בחזקה ובמרוצה. רש"י), וסמך ליה (שם כא, א): "ואלה המשפטים".

5. גרסינן ביבמות (כא, א): "ושמרתם את משמרת" - עשו משמרת למשמרת. תנן באבות דרבי נתן (א, ה - ב, ח): ועשו סייג לתורה - ועשה סייג לדברך כדרך שעשה הקב"ה סייג לדבריו, ואדם הראשון עשה סייג לדבריו, תורה עשתה סייג לדבריה, משה עשה סייג לדבריו, ואף איוב ואף נביאים וחכמים כולם עשו סייג לדבריהם...

**איזהו סייג שעשתה תורה לדבריה?** הרי הוא אומר (ויקרא יח, יט): "ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב", יכול יחבקנה וינשקנה וידבר עמה דברים בטלים? תלמוד לומר: "לא תקרב". יכול ישן עמה בבגדיה על המטה, תלמוד לומר: "לא תקרב". יכול תרחוץ בפניה ותכחול עיניה? תלמוד לומר (שם טו, לג): "והדוה בנדתה" - כל ימים שבנדתה תהיה בנדוי. מכאן אמרו: כל המנוולת עצמה בימי נדתה - רוח חכמים נוחה הימנה, וכל המתקשטת עצמה בימי נדתה - אין רוח חכמים נוחה הימנה. (ובגמרא שבת סד, ב נאמר: והדוה בנדתה - זקנים הראשונים אמרו שלא תכחול ולא תפקוס ולא תתקשט בבגדי צבעונים, עד שבא רבי עקיבא ולימד: א"כ אתה מגנה על בעלה ונמצא בעלה מגרשה! אלא מה תלמוד לומר והדוה בנדתה - בנדתה תהא עד שתבוא במים).

**איזהו סייג שעשה משה לדבריו?** הרי הוא אומר (שמות יט, י): "ויאמר ה' אל משה לך אל העם וקדשתם היום ומחר", לא רצה משה הצדיק לומר להם לישראל כדרך שאמר להם הקב"ה, אלא כך אמר להם (שם פסוק טו): "היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה", והוסיף להם משה יום אחד מעצמו.

**איזהו סייג שעשו חכמים לדבריהם?** שחכמים אומרים קרית שמע של ערבית עד חצות, רבן גמליאל אומר: עד קרות הגבר. כיצד? אדם בא ממלאכתו, אל יאמר: אוכל קימעא ואשתה קימעא ואישן קימעא, ואח"כ אקרא קריאת שמע, נמצא ישן כל הלילה ואינו קורא, אלא אדם בא ממלאכתו בערב, ילך לבית הכנסת או לבית המדרש, אם רגיל לקרות - קורא, ואם רגיל לשנות - שונה, ואם לאו - קורא ק"ש ומתפלל.

עוד גרסינן בעירובין (כא, ב): אמר רב יהודה אמר שמואל: בשעה שתיקן שלמה עירובין ונטילת ידים (פירש"י: וגזר שלא להוציא מרשות היחיד לרשות היחיד חבירו, לעשות סייג והרחבה לאיסור תורה, שלא יבוא להתיר מרשות הרבים לרשות היחיד, והיינו דכתיב 'ואיזן וחקר תיקן משלים' - שעשה אזנים לתורה, כאזני כלי שאוחזין אותו במ, וידים - נטילת ידים, לעשות סייג לטהרות), יצתה בת קול ואמרה (משלי כג, טו): "בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני", ואומר (שם כז, כא): "חכם בני ושמח לבי ואשיבה חֲפִי דבר"...

## משנה ב

ר' עובדיה מברטנורא

ב משיירי. משוירי. שלאחר שמתו כולן נשתיירה הקבלה בידו. והוא היה כהן גדול אחר עזרא: הוא היה אומר. כלומר כך היה מרגלא בפומיה תמיד. וכן כל ר' פלוני אומר, הוא היה אומר, שבמסכתא זו, פירושן היה רגיל לומר כן תמיד:

העולם עומד. לא נברא העולם אלא בשביל שלשה דברים הללו: על התורה. שאלמלי לא קבלו ישראל את התורה לא נבראו שמים וארץ, דכתיב (ירמיה לג, כה) אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי [שבת פ"ה ע"א]: ועל העבודה. עבודת הקרבנות. שכך שנינו במסכת תענית

## ביאורים והרחבות

דרש רבא: מאי דכתיב (קהלת יב, ט): "ויותר שהיה קהלת חכם, עוד לימד דעת את העם, ואיזן וחקר תיקן משלים הרבה"? "לימד דעת את העם" - דאגמריה בסימני טעמים ואסברה במאי דדמי ליה (שלימדו בסימני הטעמים בתורה והסביר דבר על ידי הדומה לו). "ואיזן וחקר תיקן משלים הרבה" - אמר עולא אמר רבי אליעזר: בתחילה היתה תורה דומה לכפיפה שאין לה אזנים, עד שבא שלמה ועשה לה אזנים. "קווצותיו תלתלים" - אמר רב חסדא אמר מר עוקבא: מלמד שיש לדרוש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות".

6. גרסינן בשבת (פח, א): אמר חזקיה: מאי דכתיב (תהלים עו, ט): "משמים השמעת דין, ארץ יִרְאֶה וְשִׁקְטָה" - אם יראה למה שקטה, ואם שקטה למה יראה? אלא בתחילה יראה ולבסוף שקטה, ולמה יראה? כדריש לקיש, דאמר ריש לקיש: מאי דכתיב (בראשית א, לא): "ויהי ערב ויהי בקר יום הששי" - ה"א יתירה למה לי? מלמד שהתנה הקדוש ברוך הוא עם מעשה בראשית ואמר להם: אם ישראל מקבלים התורה אתם מתקיימין, ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו.

## שמעון הצדיק

**שימש כהן גדול ארבעים שנה בבית המקדש השני**, כמוזכר בגמרא יומא (ט, א). ראוי לציין שהוא בין חכמי ישראל היחידים שכינוהו "שמעון הצדיק" כשם אחד, ואולי זכה לתואר זה בקביעות בגלל הניסים שנעשו בזכותו, כדתנן בתוספתא סוטה, (יג, ז): **כל זמן שהיה שמעון הצדיק קיים, היתה נר מערבי תדיר**, משמת הלכו ומצאוהו שכבה, מכאן ואילך מוצאין אותו פעמים כבה פעמים דולק. כל זמן שהיה שמעון הצדיק קיים, **היתה מערכה תדירה**, כשמסדרין אותה בשחרית היתה מתגברת והולכת כל היום כולו, והיו מקריבין עליה תמידין ומוספין ונסכיהן, ולא היו מוסיפין עליה אלא שני גזרי עצים עם תמיד של בין הערבים, כדי לקיים מצוות עצים בלבד, שנאמר (ויקרא ו): "ובער עליה הכהן", משמת שמעון הצדיק תשש כחה של מערכה, כשמסדרין אותה [משחרית] לא היו נמנעין מלהוסיף עליה עצים כל היום כולו. כל זמן שהיה שמעון הצדיק קיים **ברכה נכנסת בשתי הלחם ובלחם הפנים**, שתי הלחם מתחלקת בעצרת לכהנים ולחם הפנים ברגל לכל המשמרות לאנשי משמר, יש מהן שאוכלין ושובעין ויש מהן שאוכלין ומוותרין, ולא עלה ביד כל אחד ואחד כזית, משמת שמעון הצדיק לא היתה ברכה נכנסת לא בשתי הלחם ולא בלחם הפנים, הצנועין מושכין ידיהן והגרגרנין חולקין ביניהם, ולא עלה ביד כל אחד ואחד אלא כפול. וביומא (לט, ב) שנינו: תנו רבנן: אותה שנה שמת בה שמעון הצדיק אמר להם: בשנה זו הוא מת. אמרו לו: מניין אתה יודע? אמר להם: בכל יום הכפורים היה מזדמן לי זקן אחד לבוש לבנים ועטוף לבנים, נכנס עמי ויצא עמי, והיום נזדמן לי זקן אחד לבוש שחורים ועטוף שחורים, נכנס עמי ולא יצא עמי. אחר הרגל חלה שבעה ימים ומת, ונמנעו אחיו הכהנים מלברך בשם.

**הַעֲבֹדָה** - קרבנות<sup>7</sup>, וְעַל גְּמִילוֹת הַחֲסִידִים - לשמח חתנים, לנחם אבלים, לבקר חולים, לקבור מתים וכיוצא בזה<sup>8</sup>:

#### משנה ג

**אֲנִיגְנוֹס אִישׁ סוֹכּוֹ קָבֵל מִשְׁמֵעוֹן הַצִּדִּיק.**  
**הוּא הָיָה אוֹמֵר: אֶל תִּהְיוּ כְּעֹבְדֵי הַמִּשְׁמֵעִין**  
**אֶת הָרֶב עַל מְנַת לְקַבֵּל פָּרֶס - שְׂכָר, גְּמוּלָה,**

ר' עובדיה מברטנורא  
[כ"ז ע"ב], אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ. ומצינו שבשביל הקרבנות שהקריב נח נשבע [הקדוש ברוך הוא] שלא יביא מבול לעולם. הרי שהעולם עומד על הקרבנות: ועל גמילות חסדים. דכתיב (תהלים פט, ג) עולם חסד יבנה. וגמילות חסדים הוא, לשמח חתנים ולנחם אבלים ולבקר

חולים ולקבור מתים, וכיוצא בזה: ג פֶּרֶס. לשון ערך. בערך (ויקרא ה, טז), מתרגמינן פורסניה. והוא מה שאדם נותן למי שעבד אותו והוא אינו חייב בדין ליתן לו כלום, כמו מה שיתן אדם לבנו קטן או לאשתו או לעבדו מפני קורת רוח שעשו לו. ואפילו לתקות פרס כזה לא יעבוד אדם את

#### ביאורים והרחבות

7. גרסינן בתענית (כז, ב): **אמר רב אסי: אלמלא מעמדות** (עסקי קרבנות שישראל עושים. רש"י) **לא נתקיימו שמים וארץ**, שנאמר (בראשית טו, ח): "ויאמר ה' אלהים במה אדע כי אירשנה" - אמר אברהם: רבוננו של עולם! שמא ישראל חוטאין לפניך אתה עושה להם כדור המבול וכדור הפלגה? אמר ליה: לאו. אמר לפניו: רבוננו של עולם! הודיעני במה אירשנה? אמר ליה: "קחה לי עגלה משולשת ועז משולשת" וגו' (שם פסוק ט), אמר לפניו: רבוננו של עולם! תינח בזמן שבית המקדש קיים, בזמן שאין בית המקדש קיים מה תהא עליהם? אמר לו: כבר תקנתי להם סדר קרבנות, בזמן שקוראין בהן לפני, מעלה אני עליהם כאילו הקריבום לפני ואני מוחל להם על כל עונותיהם.

8. גרסינן ביבמות (קה, א): אמר רבי יונתן: מנין לגזר דין שיש עמו שבועה שאינו מתקרקע? שנאמר (שמואל א ג, יד): "לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם". אמר רבה: בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בדברי תורה. אביי אמר: בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בגמילות חסדים. רבה ואביי מדבית עלי קאתו (רבה ואביי היו מזרע משפחת עלי הכהן, שמתו בקיצור שנים), רבה דעסק בתורה חיה ארבעין שנין, אביי דעסק בתורה ובגמילות חסדים חיה שיתין שנין.

עוד גרסינן בסוכה (מט, ב): תנו רבנן: בשלשה דברים גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה: צדקה בממונו, גמילות חסדים בין בגופו בין בממונו; צדקה לעניים, גמילות חסדים בין לעניים בין לעשירים; צדקה לחיים, גמילות חסדים בין לחיים בין למתים.

עוד גרסינן בסוטה (יד, א): דרש ר' שמלאי: תורה תחלתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים, תחילתה גמילות חסדים דכתיב (בראשית ג, כא): "ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות

#### אניגנוס איש סוכו

היה חכם בדור המעבר שבין אנשי כנסת הגדולה לחכמי הזוגות. חי דור אחד או שניים לפני מרד החשמונאים. תלמיד שמעון הצדיק, ושימש נשיא אחריו. גר בעיר סוכו שביהודה. באבות דרבי נתן (פרק ה) נאמר כי שניים מתלמידיו, צדוק ובייתוס, הבינו ופירשו את דבריו במשנתו שלא כראוי - שאין שכר ועונש. מכאן יצאו וכפרו בתחיית המתים ושנו כן לתלמידיהם ולתלמידי תלמידיהם, וכך נוסדו כתות הצדוקים והבייתוסים.

**אָלָא הָיוּ כְעֹבְדִים הַמְשִׁמְשִׁין אֶת הָרֶב שְׁלָא**  
**עַל מְנַת לְקַבֵּל פְּרָסָא, וְאָף עַל פִּי שֶׁתְּעַבְדוּ מֵאֲהֵבָה**  
**וְיִהְיֶה מוֹרָא שְׁמַיִם עֲלֵיכֶם<sup>10</sup>:**

ר' עובדיה מברטנורא  
 בוראו, אלא מאהבה בלבד:  
 ויהי מורא שמים עליכם.  
 אע"פ שאתה עובד מאהבה  
 עבוד ג"כ מיראה. שהעובד

מאהבה זריז במצות עשה, והעובד מיראה נזהר ממצות לא תעשה, ונמצאת דעבודתו שלימה. וכן אמרו חז"ל, עבוד מאהבה עבוד מיראה. עבוד מאהבה, שאם באת לשנוא דע שאתה אוהב ואין אוהב שונא. עבוד מיראה, שאם באת לבעוט דע שאתה ירא ואין ירא בועט:

#### ביאורים והרחבות

עור וילבישם<sup>9</sup>, וסופה גמילות חסדים דכתיב (דברים לד, ו): "וַיִּקְבֹּר אוֹתוֹ בְּגִיא". עוד גרסינן בסנהדרין (צח, ב): שאלו תלמידיו את רבי אלעזר: מה יעשה אדם וינצל מחבלו של משיח? יעסוק בתורה ובגמילות חסדים.

עוד תנן באבות דרבי נתן (פ"ד מ"ה): על גמילות חסדים כיצד? הרי הוא אומר (הושע ו, ו): "כי חסד חפצתי ולא זבח". העולם מתחלה לא נברא אלא בחסד שנאמר (תהלים פט, ג): "כי אמרתי עולם חסד יבנה, שמים תכין אמונתך בהם". פעם אחת היה רבן יוחנן בן זכאי יוצא מירושלים, והיה רבי יהושע הולך אחריו וראה בית המקדש חרב, [אמר רבי יהושע: אוי לנו על זה שהוא חרב] מקום שמכפרים בו עונותיהם של ישראל. אמר לו: בני אל ירע לך, יש לנו כפרה אחת שהיא כמותה, ואיזה זה גמילות חסדים, שנאמר: "כי חסד חפצתי ולא זבח".

עוד גרסינן בבבא מציעא (ל, ב): דתני רב יוסף: (שמות יח, כ) "והודעת להם" - זה בית חייהם, "את הדרך" - זו גמילות חסדים, "אשר ילכו" - זה ביקור חולים, "בה" - זו קבורה, "ואת המעשה" - זה הדין, "אשר יעשון" - זו לפנים משורת הדין.

9. גרסינן בגמרא עבודה זרה (יט, א): (תהלים קיב, א) "אשרי איש ירא את ה'" - אשרי איש ולא אשרי אשה? אמר רב עמרם אמר רב: אשרי מי שעושה תשובה כשהוא איש (כשהוא בחור, קודם ימי הזקנה). רבי יהושע בן לוי אמר: אשרי מי שמתגבר על יצרו כאיש (גיבור). "במצותיו חפץ מאד" - אמר רבי אלעזר: "במצותיו" ולא בשכר מצותיו. והיינו דתנן: הוא היה אומר: אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא היו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס.

10. עד כמה חשובה מעלתה של מורא שמים, מצינו בגמרא ברכות (כח, ב): שכשחלה רבן יוחנן בן זכאי סמוך למיתתו, נכנסו תלמידיו לבקרו, כיון שראה אותם התחיל לבכות, אמרו לו תלמידיו: נר ישראל עמוד הימיני פטיש החזק! מפני מה אתה בוכה? אמר להם: אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי, שהיום כאן ומחר בקבר, שאם כועס עלי - אין כעסו כעס עולם, ואם אוסרני - אין איסורו איסור עולם, ואם ממיתני - אין מיתתו מיתת עולם, ואני יכול לפייסו בדברים ולשחדו בממון, אף על פי כן הייתי בוכה, ועכשיו שמוליכים אותי לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שהוא חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים, שאם כועס עלי - כעסו כעס עולם, ואם אוסרני - איסורו איסור עולם, ואם ממיתני - מיתתו מיתת עולם, ואני יכול לפייסו בדברים ולא לשחדו בממון, ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים אחת של גן עדן ואחת של גיהנם ואני יודע באיזו מוליכים אותי, ולא אבכה? אמרו לו: רבינו ברכנו! אמר להם: **יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם**. אמרו לו תלמידיו: עד כאן?! (בתמיה, כלומר ולא יותר ממורא בשר ודם? רש"י) אמר להם: ולואי (שיהא כמורא בשר ודם, שאם כן, תחדלו מעבירות הרבה - רש"י)! תדעו כשאדם עובר עבירה, אומר: שלא יראני אדם. עוד גרסינן בברכות (לג, ב): ואמר רבי חנינא: הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, שנאמר (דברים י, יב): "ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה". אטו יראת שמים

משנה ד

וְיוֹסִי בֶן יוֹעֶזֶר אִישׁ צִרְדָּה\* וְיוֹסִי בֶן יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם קִבְּלוּ מֵהֶם.  
 יוֹסִי בֶן יוֹעֶזֶר אִישׁ צִרְדָּה אָמַר: יְהִי בֵיתְךָ  
 הַפְּרָטִי בֵּית וְעַד - הַתַּאֲסָפוֹת לְחֻכְמִים וּמִתּוֹךְ כֵּךְ  
 תִּלְמַד דְּבָרֵי חֻכְמָה<sup>12</sup>, וְהָיוּ מִתְאַבְּקִים בְּעֶפֶר רִגְלֵיהֶם

ר' עובדיה מברטנורא  
 ד יוסי בן יועזר איש צירדה  
 ויוסי בן יוחנן איש ירושלים.  
 כל התנאים הנזכרים בפרק זה  
 זוג, זוג, פלוני ופלוני קבלו  
 מפלוני ופלוני, הראשון מהם  
 נשיא והשני אב בית דין: יהי  
 ביתך בית ועד לחכמים.  
 כשירצו החכמים להתקבץ

ולתועד, יהיה ביתך מוכן לדבר זה, שיהיו רגילים לומר נתקבץ בביתו של פלוני. שאי אפשר  
 שלא תלמוד מהם איזה דבר חכמה. משלו משל למה הדבר דומה, לנכנס לחנותו של בשם, אע"פ  
 שלא לקח כלום, מ"מ ריח טוב קלט והוציא עמו: והיו מתאבקים בעפר רגליהם. כלומר שתלך  
 אחריהם. שהמהלך מעלה אבק ברגליו, וההולך אחריו מתמלא מאבק שהוא מעלה ברגליו. פירוש  
 אחר, שתשב לרגליהם על הארץ. שכך היו נוהגים שהרב יושב על הספסל והתלמידים יושבים

ביאורים והרחבות

מילתא זוטרתא היא? והאמר רבי חנינא משום רבי שמעון בן יוחי: אין לו להקדוש ברוך הוא  
 בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים, שנאמר (ישעיה לג, ו): "יראת ה' היא אוצר!" אין, לגבי  
 משה מילתא זוטרתא היא, דאמר רבי חנינא: משל לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול ויש לו  
 - דומה עליו ככלי קטן, קטן ואין לו - דומה עליו ככלי גדול. עוד גרסין בברכות (ו, ב): ואמר  
 רבי חלבו אמר רב הונא: כל אדם שיש בו יראת שמים - דבריו נשמעין, שנאמר (קהלת יב,  
 ג): "סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם". מאי "כי זה  
 כל האדם"? אמר רבי אלעזר: אמר הקדוש ברוך הוא כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל  
 זה. רבי אבא בר כהנא אמר: שקול זה כנגד כל העולם כולו. רבי שמעון בן עזאי אומר: ואמרי  
 לה רבי שמעון בן זומא אומר: כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות (להוות חברה ושעשוע)  
 לזה.

11. אחרי אנטיגנוס איש סוכו התחילה תקופת הזוגות, דהיינו שבראש הסנהדרין וישיבת  
 החכמים עמדו שניים: הראשון מהם היה נשיא, והשני אב בית דין (ראה חגיגה ב, ב).
12. מה הכונה "בית ועד"? שנינו באבות דרבי נתן (ו, א): מלמד שיהיה ביתו של אדם מזומן  
 לחכמים ותלמידים ותלמידי תלמידיהם, כאדם שאומר לחבירו: הריני משמר לך במקום פלוני  
 (שהיו רגילים לומר לומר: נתקבץ בביתו של פלוני - ברטנורא). ובמדרש בראשית רבה (פרשה צה  
 פסקה ג) אמרו: (בראשית מו, כח) "ואת יהודה שלח לפניו" - רבי חנינא בריה דרבי אחא ורבי  
 חנינא, חד אמר: להתקין לו בית דירה, וחד אמר: להתקין לו בית ועד שיהא מורה בו דברי  
 תורה ושהיו השבטים לומדים בו.

יוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן

הם הזוג הראשון מחכמי הזוגות. קיבלו משמעון הצדיק ומאנטיגנוס איש סוכו, כמצויין  
 במשנתנו. חיו בדור שלפני מרד החשמונאים בתקופת שלטון היוונים בארץ. יוסי בן יועזר  
 היה כהן ממשפחה מיוחסת וחכמי דורו כינוהו "חסיד שבכהונה" (חגיגה ב, ז). הוא שימש  
 כנשיא הסנהדרין, ויוסי בן יוחנן שימש אב בית דין. שניהם נקראו "אשכולות", ועם מותם  
 אמרו: בטלו האשכולות (סוטה ט, ט). שניהם גזרו טומאה על ארץ העמים, וכן גזרו טומאה  
 על כלי זכוכית שנעשו על ידי נכרים (שבת יד, ב). בתקופתם נתעוררה המחלוקת הראשונה  
 בהלכה, האם מותר ביום טוב לסמוך ידיים על הקרבן. מחלוקת זו נמשכה בכל תקופת הזוגות

- שתהא משמשן, וְהוּי שוֹתָה בְּצִמָּא - ברצון ובתשוקה אֶת דְּבָרֵיהֶם<sup>13</sup>:

#### משנה ה

יוֹסִי בֶן יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם אָמַר: יְהִי בֵיתְךָ פְּתוּחַ לְרוּחָהּ כְּבִיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אֲבִינוֹ, שִׁיּוּכְלוּ כָל עֵייף וַיִּגַע לְהִיכַנֵּס לְבֵיתְךָ לֹא קִשְׁיִים, וּלְמִצּוֹא בּוֹ סֵעַד לְגוֹף וּלְנֶפֶשׁ, וְיִהְיוּ עֲנִיִּים מְרַגִּישִׁים אֶצְלְךָ כְּאִילוֹ הֵם בְּנֵי בֵיתְךָ<sup>14</sup>, וְאַל תִּרְפֶּה שְׂיָחָה עִם בֵּיתְךָ. וְלֹא יִקְנֶה עֲבָדִים לְשִׁמְשׁוֹ. מוֹטֵב שֶׁיִּהְיֶה יִשְׂרָאֵל מִנְכָּסִיו וְלֹא זֶרַע כֹּנֵעַן הָאָרֶז:

ר' עובדיה מברטנורא לרגליו על גבי קרקע: והווי שוֹתָה בְּצִמָּא אֶת דְּבָרֵיהֶם. כאדם צמא ששותה לתיאבון, ולא כאדם שבע שקץ במזונו שמואס אפילו בדברים הערבים וטובים: ה יהי ביתך פתוח לרוחה. כביתו של אברהם אבינו עליו השלום, שהיה פתוח לארבע רוחות העולם, כדי שלא יצטרכו האורחים להקיף למצוא הפתח: ויהיו עניים בני ביתך. ולא יקנה עבדים לשמשו. מוטב שיהנו ישראל מנכסיו ולא זרע כנען הארור:

#### ביאורים והרחבות

13. גרסינן בתענית (ז, א): אמר רבי חנינא בר אידן: **למה נמשלו דברי תורה למים**, דכתיב (ישעיה נה, א): "הוי כל צמא לכו למים?" לומר לך, מה מים מניחין מקום גבוה והולכין למקום נמוך, אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה. ואמר רבי אושעיא: למה נמשלו דברי תורה לשלשה משקין הללו, במים וביין ובחלב, דכתיב: "הוי כל צמא לכו למים", וכתוב (שם): "לכו שברו וּאֶכְלָה, ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחלב?" לומר לך מה שלשה משקין הללו אין מתקיימין אלא בפחות שבכלים, אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה.
14. גרסינן בבבא בתרא (ט, ב): ואמר רבי יצחק: כל הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות, והמפייסו בדברים מתברך בי"א ברכות. הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות, דכתיב (ישעיה נח, ז - ט): "הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית, כי תראה ערום וכסיתו ומבשרך לא תתעלם", (אם תעשה כך - (1) אז יבקע כשחר אורך, (2) וארוכתך מהרה תצמח, (3) והלך לפניך צדקך, (4) כבוד ה' יאספק, (5) אז תקרא וה' יענה, (6) תשוע ויאמר הנני"). והמפייסו בדברים מתברך באחת עשרה ברכות, שנאמר (שם פסוקים י-יב): "וְתִפֹּק לְרַעֲב נַפְשְׁךָ וּנְפֹשׁ נַעֲנֶה תִּשְׁבִּיעַ - (שֶׁתִּפְּיִסְהוּ בְּדִבְרֵי נִיחּוּמִים, אִם תַּעֲשֶׂה כֵךְ, אִז) (1) וְזָרַח בְּחֹשֶׁךְ אֹרֶךְ, (2) וְאִפְלַתְךָ כִּצְהָרִים, (3) וְנִחַךְ ה' תְּמִיד, (4) וְהִשְׁבִּיעַ בְּצַחְצָחוֹת נַפְשְׁךָ, (5) וְעֲצֻמוֹתֶיךָ יַחֲלִיץ, (6) וְהִיטֵת כֶּגֶן כָּוֶה, (7) וְכִמּוּצָא מִים אֲשֶׁר לֹא יִכְזְבוּ מִימּוֹ. (8) וּבְנוּ מִמֶּךָ חֻבּוֹת עוֹלָם, (9) מוֹסְדֵי דוֹר וְדוֹר תִּקְוָם, (10) וְקִקְּא לָךְ גִּדְּר פֶּרֶץ, (11) מְשׁוּבָב נְתִיבוֹת לִשְׁבַת" וגו'.
- ואמר רבי יצחק: מאי דכתיב (משלי כא, כא): "רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד". משום דרודף צדקה ימצא צדקה? אלא לומר לך, **כל הרודף אחר צדקה - הקדוש ברוך הוא ממציא לו מעות ועושה בהן צדקה**. רב נחמן בר יצחק אמר: הקדוש ברוך הוא ממציא לו בני אדם המהוגנים לעשות להן צדקה כדי לקבל עליהם שכרו.
- עוד גרסינן (שם י, א): וזו שאלה שאל טורנוסרופוס הרשע את רבי עקיבא: אם אלהיכם אוהב עניים הוא מפני מה אינו מפרנסם? אמר ליה: כדי שניצול אנו בהן מדינה של גיהנם.

עד לתקופת הלל ושמאי. יצויין שעל פי הגמרא בתמורה (טו, ב) לימוד התורה מימות משה ועד יוסי בן יועזר היה באותה רמה ללא דופי. וכדברי הגמרא: **כל אשכולות שעמדו להן לישראל מימות משה עד שמת יוסף בן יועזר היו למדין תורה כמשה רבינו, מכאן ואילך לא היו למדין תורה כמשה רבינו**.

**הָאִשָּׁה<sup>15</sup>. בְּאִשְׁתּוֹ אָמְרוּ, קָל וְחֶמֶר בְּאִשָּׁתְּ  
חֶבְרִי. מִכָּאֵן אָמְרוּ חֲכָמִים: כָּל זְמַן שֶׁאָדָם  
מִרְבָּה שִׂיחָה עִם הָאִשָּׁה, גּוֹרֵם רָעָה לְעַצְמוֹ -  
שִׁיזָר הָרַע יִתְגַּבֵּר עָלָיו, וּבֹטֵל מִדְּבָרֵי תוֹרָה כִּיּוּן**

ר' עובדיה מברטנורא  
באשתו אמרו. מדקאמר עם  
האשה ולא אמר עם אשה,  
למדנו שבאשתו אמרו. אית  
דמפרשי, באשתו נדה בלבד,  
שלא יבא לידי הרגל עבירה.  
ומדברי המשנה נראה, דאפילו

באשתו טהורה. וכן אמרו חז"ל [חגיגה ה' ע"ב] מגיד לאדם מה שיחו, אפילו שיחה קלה שבין איש  
לאשתו מגידין לו בשעת הדין. אלא א"כ צריך לפייסה לדבר מצוה, כגון רב דשח ושחק ועשה  
צרכיו: **מכאן אמרו חכמים.** רבינו הקדוש שסידר המשניות כתבה, מדברי חכם זה שאמר ואל  
תרבה שיחה עם האשה למדו חכמים לומר, כל זמן שאדם מרבה שיחה עם האשה גורם רעה  
לעצמו. מצאתי כתוב, כשאדם מספר לאשתו קורותיו כך וכך אירע לי עם פלוני, היא מלמדתו  
לחרחר ריב, כגון קורח שסיפר לאשתו מה שעשה משה שהניף את הלוחם תנופה, והביאתו בדבריה  
לידי מחלוקת. אי נמי, מתוך שהוא מספר לה שחבריו גינוהו וביישוהו אף היא מבזה אותו בלבה,  
וזה גורם רעה לעצמו: **ובוטל מדברי תורה.** שנמשך אחר דברים בטלים ואינו עוסק בתורה:

#### ביאורים והרחבות

דרש רבי יהודה ברבי שלום: כשם שמזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה, כך חסרונותיו  
של אדם קצובין לו מראש השנה, זכה - "הלא פרוס לרעב לחמך" (שהוצאותיו יהיו לצדקה), לא  
זכה - "ועניים מרודים תביא בית" (שהחסרון ישרור בביתו). **עשרה דברים קשים נבראו בעולם:**  
הר קשה - ברזל מחתכו, ברזל קשה - אור מפעפעו, אור קשה - מים מכבין אותו, מים קשים  
- עבים סובלים אותו, עבים קשים - רוח מפזרת, רוח קשה - גוף סובל, גוף קשה - פחד  
שוברו, פחד קשה - יין מפיוג, יין קשה - שינה מפכחתו, ומיתה קשה מכולם, וצדקה מצלת  
מן המיתה, דכתיב (משלי י, ב): "וצדקה תציל ממות".

15. גרסינן בנדרים (כ, א): ואל תרבה שיחה עם האשה שסופך לבא לידי ניאוף. רבי אחא  
ברבי יאשיה אומר: כל הצופה בנשים סופו בא לידי עבירה, וכל המסתכל בעקבה של אשה  
הויין לו בנים שאינן מהוגנין. אמר רב יוסף: ובאשתו נדה (פירוש: אין צריך לומר בנשים אחרות  
שאסור להסתכל בהן, אלא אף באשתו נידה שרגיל בה, צריך לזהר שלא להסתכל במקום המכוסה). אמר  
רבי שמעון בן לקיש: עקבה דקתני (פירוש) במקום הטנופת, שהוא מכוון כנגד העקב.  
ובאבות דרבי נתן (ז, ב - ג): ואל תרבה שיחה עם האשה ואפילו היא אשתו, ואין צריך לומר  
באשת חברו, שכל זמן שאדם מרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו ובוטל מדברי תורה  
וסופו יורש גיהנם. (דבר אחר) אל תרבה שיחה עם האשה, כיצד? בזמן שאדם בא לבית  
המדרש ולא היו נוהגין בו כבוד או שערער עם חברו, אל ילך ויאמר לאשתו: כך וכך ערערתי  
עם חברי, כך וכך אמר לי, כך וכך אמרתי לו, מפני שבזה את עצמו (ובזה את אשתו) ובוזה  
את חברו. ואשתו שהיתה נוהגת בו כבוד עומדת ומשחקת עליו, כיון ששמע חברו, אמר: אוי  
לי, דברים שבינו לביני הלך ושחן לאשתו. ונמצא אותו האיש בזה את עצמו ואת אשתו ואת  
חבירו.

עוד גרסינן בעירובין (נג, ב): רבי יוסי הגלילי הוה קא אזיל באורחא, אשכחח לברוריה, אמר  
לה: באיזו דרך נלך ללוד? אמרה ליה: גלילי שוטה! לא כך אמרו חכמים: אל תרבה שיחה  
עם האשה?! היה לך לומר: באיזה ללוד! עוד גרסינן בחגיגה (ה, ב): רבי אילא הוה סליק  
בדרגא דבי רבה בר שילא, שמעיה לינוקא דהוה קא קרי (עמוס ד, יג): "כי הנה יוצר הרים  
ובורא רוח ומגיד לאדם מה שיחו", אמר: עבד שרבו מגיד לו מה שיחו - תקנה יש לוי? מאי  
"מה שיחו"? אמר רב: **אפילו שיחה יתירה שבין איש לאשתו מגידים לו לאדם בשעת מיתה.**

שנמשך אחר דברים בטלים, וְסוֹפוֹ להיכשל בחטא ו  
ולהיות יוֹרֵשׁ גִּיהֶנֶם<sup>16</sup>:

#### משנה ו

יְהוֹשֻעַ בֶּן פְּרַחְיָה וְנֹתָאִי הָאֲרֵבֶלִי\* קָבְלוּ מֵהֶם -  
מיוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן.

יְהוֹשֻעַ בֶּן פְּרַחְיָה אָמַר: עֲשֵׂה לְךָ רַב אפילו  
שאתה והוא שווים בתורה, מפני שאדם זוכר מה  
שמלמדים אותו יותר ממה שהוא למד לבד<sup>17</sup>, וְקִנְיָה

ר' עובדיה מברטנורא  
ו עשה לך רב. רמב"ם פירש,  
אע"פ שאינו ראוי להיות לך  
רב, עשה אותו רב עליך ולא  
תלמוד בינך לבין עצמך. ואני  
שמעתי, עשה לך רב, שיקבל  
לו רב אחד שילמוד ממנו  
תמיד, ולא ילמוד היום מאחד  
ולמחר מן האחר. ואע"ג  
דבמסכת עבודת זרה [דף י"ט  
ע"א] אמרו הלומד תורה מרב  
אחד אינו רואה סימן ברכה,

כבר פירשו ואמרו הני מילי בסברא, שטוב לו לשמוע סברת הרבים, אבל לענין גמרא, מחד רב  
מעלי, כי היכי דלא לפגום לישניה: וקנה לך חבר. ואפילו אתה צריך לקנותו בדמים יקרים ולפור  
עליו ממון כדי שתקנה אהבתו. אבל ברב לא שייך לומר קנה לך רב, שהרב צריך ללמוד בחנם:

#### ביאורים והרחבות

16. נראה לי שבכל מקום שאמרו במשנה "מכאן אמרו" - דברי רבי הם (וראה ברטנורא ד"ה  
"מכאן"), כדמצינו במעשר שני (ה, יד): מִכָּאֵן אָמְרוּ: יִשְׁכָּאֵל וּמִמְזֹרִים מִתּוֹדִים, אָבָל לֹא גָרִים  
וְלֹא עֲבָדִים מְשֻׁחָרְרִים וכו'. וכן בסנהדרין (י, ה): "הֲחָרַם אֱתָהּ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר בָּהּ וְאֵת בְּהֶמְתָּהּ  
לְפִי חֶרֶב", מִכָּאֵן אָמְרוּ: נִכְסֵי צְדִיקִים שְׂבֻתוֹכָהּ אוֹבְדִין, שְׂבֻחוֹצָהּ לָהּ פְּלִטִין. וְשֵׁל רְשָׁעִים, בֵּין  
שְׂבֻתוֹכָהּ בֵּין שְׂבֻחוֹצָהּ לָהּ, הָרִי אֵלֶּה אוֹבְדִין. וכן תנן (שם שם ו): "וְשִׁכְרָפֶת בָּאֵשׁ אֵת הָעִיר וְאֵת  
כָּל שְׂלָלָהּ כְּלִיל לָהּ אֶלְהִיָּהּ: "שְׂלָלָהּ" - וְלֹא שְׂלָל שְׂמִיָּם. מִכָּאֵן אָמְרוּ: הֵקֵדְשׁוֹת שְׂבָהּ יָפְדוּ,  
וְתִרְוּמוֹת יִרְקָבוּ, מַעֲשֵׂר שְׁנִי וְכֹתֵבִי הִקְדָּשׁ יִגְנָזוּ וכו'. וכן בענין הבית של המצורע תנן בנגעים  
(יב, ו): מִכָּאֵן אָמְרוּ: אוֹי לְרָשָׁע אוֹי לְשֹׁכְנוֹ וכו'.

17. גרסינן בגמרא עבודה זרה (יט, א - ב): אמר להו רב חסדא לרבנן, בעינא דאימא לכו מלתא  
ומסתפינא דשבקיתו לי ואזליטו: כל הלומד תורה מרב אחד אינו רואה סימן ברכה לעולם.  
שבקוהו ואזול קמיה דרבא, אמר להו: הני מילי סברא (ללמוד חריפות וחידוד הלב לאחר שלמד  
ושגורה בפיו גרסת התלמוד. רש"י. לכן יש ללמוד מהרבה חכמים את העיון והחריפות בדברי תורה, כשהם  
רבים מוסיף חכמה ומתגבר בלימוד). אבל גמרא (לימוד בקיאות, להיות בקי בדברי תורה) מרב אחד  
עדיף, כי היכי דלא ליפלוג לישני (שלא יתחלקו הלשונות, דהאי גריס שמעתא בהאי לישנא והאי  
גריס לה בלישנא אחרינא, וחדא מילתא היא, ומיהו תלמיד דגריס מתרוייהו (לישני) משתבש בגירסיה  
משום דמבלבל לישני. רש"י).

עוד למדין בחגיגה (טו, ב), שרבי מאיר למד תורה מאלישע אחר, ושואלין: ורבי מאיר היכי

#### יהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי

יהושע בן פרחיה היה נשיא הסנהדרין שחי בימי יוחנן כהן גדול החשמונאי. חברו ובן זוגו היה  
נתאי הארבלי, ששימש אב בית דין. כאשר יוחנן כהן גדול נעשה צדוקי בסוף ימיו והחל לרדוף  
את הפרושים, ברח יהושע בן פרחיה לאלכסנדריה של מצרים, וכאשר חלפה הסכנה שלח לו  
תלמידו שמעון בן שטח לשוב לירושלים בזו הלשון: "מיני ירושלים עיר הקודש, לך  
אלכסנדריא של מצרים: אחותי, בעלי שרוי בתוכך ואני יושבת שוממה" (סוטה מז, א). לפי  
האגדה אחד מתלמידיו היה יש"ו הנוצרי והוא נדחה על ידי יהושע בן פרחיה בשתי ידי (שם).

ר' עובדיה מברטנורא  
והוי דן את כל האדם לכף  
זכות. כשהדבר בכף מאזנים  
ואין לו הכרע לכאן ולכאן. כגון  
אדם שאין אנו יודעים ממעשיו  
אם צדיק אם רשע ועשה  
מעשה שאפשר לדונו לזכות  
ואפשר לדונו לחובה, מדת  
חסידות היא לדונו לכף זכות.  
אבל אדם שהוחזק ברשע,  
מותר לדונו לחובה, שלא אמרו

לך חבר יש אומרים חבר - ספרים ללמוד, ויש  
אומרים חבר ממש<sup>18</sup>, ויהי דן את כל האדם לכף  
זכות - כשהדבר בכף מאזניים ואין לו הכרע לכאן  
ולכאן, אל תחשדהו בעבירה<sup>19</sup>:

#### משנה ז

נתאי הארפלי אומר: הרחק משכן רע שלא  
תלקה עימו, כיוון שאוי לרשע ואוי לשכנו, ואל

אלא החושד בכשרים לוקה בגופו [שבת צ"ז ע"א], מכלל שהחושד ברשעים אינו לוקה: ז הרחק  
משכן רע. שלא תלמוד ממעשיו. ועוד, שלא תלקה עמו במפלתו, דאוי לרשע ואוי לשכנו: ואל

#### ביאורים והרחבות

גמר תורה מפומיה דאחר, והאמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: מאי דכתיב (מלאכי ב, ז):  
"כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא" - אם דומה הרב  
למלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיהו, ואם לאו אל יבקשו תורה מפיהו? אמר ריש לקיש: רבי  
מאיר קרא אשכח ודרש (משלי כב, יז): "הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי" -  
לדעתם לא נאמר אלא לדעתי. רב חנינא אמר מהכא (תהלים מה, יא): "שמעי בת וראי והטי  
אזנך ושכחי עמך ובית אביר" וגו' - קשו קראי אהדדי! לא קשיא, הא בגדול הא בקטן. כי  
אתא רב דימי אמר: אמרי במערבא: רבי מאיר אכל תחלא (תמר) ושדא שיחלא (גרעינו) לברא  
(לחוי).

18. **נראה לי** לומר שהתנא שילב שתי תכונות שחייב האדם להשיג, האחת "עשה לך רב"  
והכוונה כדי שתלמד ממנו תורה, "וקנה לך חבר" משמע כפשוטו לעניני העולם הזה, שלא  
יחיה לבד ללא חבר אמיתי, שאם יחלה ויצטרך עזרה כל שהיא יוכל לעזור לו ולסעודו. כך  
יובנו יותר דברי התנא, "עשה לך רב" לענינים רוחניים בעבודת ה', "וקנה לך חבר" לענינים  
גשמיים. **ועוד נראה לי** כפשוטו: עשה לך רב - כאשר אתה לומד עם אדם נוסף תחשוב שהוא  
גדול ממך בבחינת רב, ומתוך כך תוכל ללמוד לשמה ולזכות באורה של תורה. ובאבות דרבי  
נתן (כב, א): רבן גמליאל אומר: עשה לך רב וקנה לך חבר, **רב לחכמה וחבר ללמוד**.

19. גרסינן בגמרא שבת (קכז, ב): תנו רבנן: מעשה בחסיד אחד שפדה ריבה אחת בת ישראל  
ולמלון השכיבה תחת מרגלותיו, למחר ירד וטבל ושנה לתלמידיו, ואמר להם: בשעה  
שהשכבתיה תחת מרגלותי במה חשדתוני? אמרנו: שמא יש בנו תלמיד שאינו בדוק לרבי.  
בשעה שירדתי וטבלתי במה חשדתוני? אמרנו: שמא מפני טורח הדרך אירע קרי לרבי. אמר  
להם, העבודה! כך היה, ואתם כשם שדנתוני לכף זכות המקום ידן אתכם לכף זכות.  
תנו רבנן: פעם אחת הוצרך דבר אחד לתלמידי חכמים אצל מטרוניתא אחת שכל גדולי רומי  
מצויין אצלה, אמרו: מי ילך? אמר להם רבי יהושע: אני אלך, הלך רבי יהושע ותלמידיו. כיון  
שהגיע לפתח ביתה חלץ תפיליו ברחוק ארבע אמות ונכנס ונעל הדלת בפניהן. אחר שיצא  
ירד וטבל ושנה לתלמידיו, ואמר להם: בשעה שחלצתי תפילין במה חשדתוני? אמרנו: כסבור  
רבי לא יכנסו דברי קדושה במקום טומאה. בשעה שנעלתי במה חשדתוני? אמרנו: שמא דבר  
מלכות יש בינו לבינה. בשעה שירדתי וטבלתי במה חשדתוני? אמרנו: שמא ניתזה צינורא  
מפיה על בגדיו של רבי. אמר להם: העבודה! כך היה, ואתם כשם שדנתוני לזכות המקום ידן  
אתכם לזכות.

**תַּתְּחַבֵּר לְרִשָּׁע** אפילו לתורה<sup>20</sup>, וְאַל תִּתְּיֹאֵשׁ מִן הַפְּרָעוֹת - אם ראית שעדיין לא הגיעה לרשע, דע לך שהפורענות בא תבוא לרשע ולסובביו<sup>21</sup>:

#### משנה ח

**יְהוּדָה בֶּן טַבַּי וְשִׁמְעוֹן בֶּן שִׁטָּח\* קִבְּלוּ מֵהֶם** - מיהושע בן פרחיה ונתאי הארכלי.  
**יְהוּדָה בֶּן טַבַּי אוֹמֵר: אֵל תַּעַשׂ עֲצָמְךָ כְּעוֹרֵכִי הַדִּינִין** - אתה הדיין, אל תהיה כאותם

ר' עובדיה מברטנורא  
 תתחבר לרשע. שכך אמרו חכמים, כל המתדבק לרשעים אף על פי שאינו עושה כמעשיהם נוטל שכר כיוצא בהם. למה הדבר דומה, לנכנס לביתו של בורסי, אע"פ שלא לקח עמו ממנו כלום מ"מ ריח רע קלט והוציא עמו: ואל תתיאש מן הפורענות. שלא תאמר רשע זה מעשיו מצליחין אלך ואדבק עמו הואיל והשעה

משחקת לו, לכך אמר ואל תתיאש מן הפורענות, כלומר דע שמהרה תבא עליו פורענות כי פתאום יבוא אידו: ח אל תעש עצמך כעורכי הדיינין. כאותן אנשים שעורכים ומסדרים טענות בעלי הדין לפני הדיינים. שאסור לאדם לגלות דינו לאחד מבעלי הדין ולומר לו עשה כך בשביל שתזכה

#### ביאורים והרחבות

20. שכך אמרו חכמים: כל המתדבק לרשעים, אף על פי שאינו עושה כמעשיהם, נוטל שכר כיוצא בהם. למה הדבר דומה? לנכנס לביתו של בורסי, אע"פ שלא לקח ממנו כלום, מ"מ ריח רע קלט והוציא עמו.

21. **פירוש אחר** (ע"פ רש"י): אם באה עליך רעה - אל תתיאש, לפי שהישועה קרובה לבוא. וכן הוא אומר (ישעיה נט, א): "הן לא קצרה יד ה' מהושיע". ובדומה לכך גרסינן בברכות (י, א-ב): אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים... אמר רבי חנן: אפילו בעל החלומות אומר לו לאדם למחר הוא מת, אל ימנע עצמו מן הרחמים, שנאמר: "כי ברוב חלומות והבלים ודברים הרבה כי את האלהים ירא".

עוד גרסינן (שם ס, א): תנו רבנן: מעשה בהלל הזקן שהיה בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר, אמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי, ועליו הכתוב אומר (תהלים קיב, ז): "משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטוח בה". אמר רבא: כל היכי דדרשת להאי קרא מרישיה לסיפיה מדריש, מסיפיה לרישיה מדריש. מרישיה לסיפיה מדריש: "משמועה רעה לא יירא", מה טעם? "נכון לבו בטוח בה". מסיפיה לרישיה מדריש: "נכון לבו בטוח בה", "משמועה רעה לא יירא".

#### יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח

חיו בתקופת ינאי המלך. בתקופתם היתה מלחמה עזה בין הפרושים לצדוקים, וכאשר ינאי המלך הצדוקי רדף את הפרושים, ברח יהודה בן טבאי לאלכסנדריה. כשרצו למנותו לנשיא בירושלים כתבו לו: "מירושלים הגדולה לאלכסנדריה הקטנה: עד מתי ארוסי יושב אצלכם ואני יושבת עגומה עליו" (ירושלמי חגיגה ב, ב). **שמעון בן שטח היה אחיה של שלומציון המלכה אשת ינאי**, ושימש נשיא הסנהדרין (ראה סנהדרין ו, ד בהערה).

שנינו במכות (ה, ב): תניא, אמר יהודה בן טבאי: אראה בנחמה, אם לא הרגתי עד זומם, להוציא מלבן של צדוקים שהיו אומרים: אין העדים זוממין נהרגין עד שיהרג הנדון. אמר לו שמעון בן שטח: אראה בנחמה, אם לא שפכת דם נקי, שהרי אמרו חכמים: אין העדים זוממין נהרגין עד שיזומו שניהם, ואין לוקין עד שיזומו שניהם. מיד קבל עליו ר' יהודה בן טבאי שאינו מורה הוראה אלא לפני שמעון בן שטח. וכל ימיו של ר' יהודה בן טבאי היה משתטח על קברו של אותו העד, והיה קולו נשמע, וכסבורין העם לומר: קולו של הרוג, אמר: קולי שלי הוא, תדעו, למחר הוא מת אין קולו נשמע.

ר' עובדיה מברטנורא  
בדין, ואע"פ שיודע שהדין  
עמו. פירוש אחר, כעורכי  
הדיינים, כגדולי הדיינים.  
ובתלמיד היושב לפני רבו  
מדבר, שלא יעשה עצמו  
כגדולי הדיינים לדבר לפני רבו  
כפוסק את הדין: עורכי. לשון  
ערכאות של נכרים [גטין ט'  
ע"ב] ערכאות של בית דוד.  
ומפי אחרים שמעתי, אל תעש  
עצמך כגדולי הדיינים לכוף  
בעלי דינים שיבואו לדין לפניך:  
יהיו בעיניך כרשעים. שלא  
יטה לבד לאחד מהם לומר  
איש פלוני חשוב הוא ולא  
יטעון טענת שקר. שאם אתה  
אומר כן, אין אתה רואה לו  
חובה: כשקבלו עליהם את  
הדין. שלא תחשוך החייב לומר  
גזלן היה זה. אלא תאמר שמא  
טועה היה ולא נתכוין לגזול. אי נמי, נתחייב אחד מהם שבועה ונשבע, לא תאמר לשקר נשבע:  
ט והוי זהיר בדבריך. שלא יאמר הדיין שמא כך וכך היה מעשה, או אם היה הדבר כך היה פלוני  
זכאי, ומתוך דברים הללו לומד בעל הדין או העדים לומר דבר שלא היה:

אנשים שעורכים ומסדרים טענות בעלי הדין לפני  
הדיינים כדי שיזכו בדין. וכשיהיו בעלי דיני  
עומדים לפניך, יהיו בעיניך כרשעים ותתייחס  
לשניהם כאחד בחוסר אמון, שעל ידי כך תחקור  
היטב ותעמיד הדברים על אמיתותם, וכשנפטרם  
מלפניך, יהיו בעיניך כזכאים, כשקבלו עליהם  
את הדין - לאחר שקבלו עליהם את הדין תדון אף  
את החייב לכף זכות, שמא טועה היה בדעתו ולא  
נתכוון לגזול:

#### משנה ט

שמעון בן שטח אומר: הוי מרבה לחקור את  
העדים לברר אם הם עדי אמת<sup>22</sup>, והוי זהיר  
בדבריך בשעת החקירה, שמא מתוכם ילמדו  
לשקר על ידי שיבינו מה בלב הדיין, ויאמרו דברים  
שלא היו, כדי לזכות בדין<sup>23</sup>.

טועה היה ולא נתכוין לגזול. אי נמי, נתחייב אחד מהם שבועה ונשבע, לא תאמר לשקר נשבע:  
ט והוי זהיר בדבריך. שלא יאמר הדיין שמא כך וכך היה מעשה, או אם היה הדבר כך היה פלוני  
זכאי, ומתוך דברים הללו לומד בעל הדין או העדים לומר דבר שלא היה:

#### ביאורים והרחבות

22. כתב הרמב"ם בהל' עדות (א, ד): מצות עשה לדרוש את העדים ולחקור אותן ולהרבות  
בשאלתן, ומדקדקין עליהן, ומסיעין אותן מענין לענין בעת השאלה כדי שישתקו או יחזרו  
בהן אם יש בעדותן דופי, שנאמר (דברים יג, טו): "ודרשת וחקרת ושאלת היטב". וצריכין  
הדיינים להזהר בעת חקירת העדים שמא מתוכה ילמדו לשקר. ובשבע חקירות בודקין  
העדים: באי זה שבוע, באי זו שנה, באי זה חדש, בכמה בחדש, באי זה יום מימי השבת,  
ובכמה שעות ביום, ובאי זה מקום. ובהלכה ו' כתב: ועוד מרבין לבדוק העדים בדברים שאינן  
עיקר בעדות ואינה תלויה בהם, והם הנקראים 'בדיקות', וכל המרבה בבדיקות הרי זה משובח.  
23. את האיסור לשקר מצינו לא רק ביהדות אלא גם אצל הגויים עוד בתקופת האבות, כמו  
שמסופר אצל אברהם ואבימלך (בראשית כא, כג): "ועתה השבעה לי באלהים הנה, אם תשקר  
לי ולגני ולנכדי, כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי ועם הארץ אשר נרתה בך".  
עם קבלת התורה במעמד הר סיני אנו מצויים לא לשקר, כמו שנאמר (שמות כ, יג): "לא תענה  
ברעך עד שקר". וכן נאמר (שמות כג, ז): "מדבר שקר תרחק, ונקי וצדיק אל תהרג כי לא  
אצדיק רשע". וכן נאמר (ויקרא יט, יא - יב): "לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו.  
ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך אני ה'". בנושא עדות שקר התורה מזכירה  
ומצווה את הדיינים לחקור ולדרוש היטב, כמו שנאמר (דברים יט, יח): "ודרשו השפטים היטב  
והנה עד שקר העד שקר ענה באחיו". כל נביאי ישראל הזהירו מפני השקר. דוד המלך  
בתהילים (סג, יב) מסיים את אחד המזמורים בתפילה שיסתמו פיות דוברי השקר ומעלילי

## משנה י

ר' עובדיה מברטנורא

**שְׁמַעְיָה וְאַבְטָלְיוֹן\* קִבְּלוּ מֵהֶם - מִיְּהוּדָה בֶּן טַבַּאי וּשְׁמַעוֹן בֶּן שֹׁטָח.**

**שְׁמַעְיָה אוֹמֵר: אֶהְיֶה אֶת הַמְּלָאכָה שֶׁהִבְטִילָה מִזִּיקָה לָאָדָם<sup>24</sup>, וְשֹׁנָא אֶת הַרְבֵּנוֹת - הַתְּרַחֵק**

ה' ע"ב] א"ר יוחנן כד הוּנָא טליא, כשהייתי קטן. לייתו טליא וטלייתא [יבמות קי"ד ע"א] יביאו קטן וקטנה. אף כאן אבטליון אביהן של יתומים קטנים: אהוב את המלאכה. אפילו יש לו במה להתפרנס, חייב לעסוק במלאכה. שהבטלה מביאה לידי שיעמום [כתובות נ"ט ע"ב]: ושנא את הרבנות. ולא תאמר אדם גדול אני וגנאי לי לעסוק במלאכה. דאמר ליה רב לרב כהנא [פסחים

## ביאורים והרחבות

העלילות: "והמלך ישמח באלהים ויתהלל כל הנשבע בו, כי יסכר פי דוכרי שקר". בדברי חז"ל אנו מוצאים התייחסות לעדות שכל עניינה מכוון לשקר, וזהו המקרה של "עד זומם", שכל כולו הוא "יליד" עדות שקר, כדתנן במכות (א, ג): מעידין אָנוּ בְּאִישׁ פְּלוֹנִי שֶׁהוּא חֵיב מִלְּקוֹת אֲרֻבָּעִים, וְנִמְצְאוּ זִמְמִין - לֹקֵחַ שְׁמוֹנִים, מִשּׁוּם "לֹא תַעֲנֶה בְּרַעַךְ עֵד שֶׁקֶר" (שמות כ, ג), וּמִשּׁוּם "וְעִשִּׂיתָם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם" (דברים יט, יט), דְּבָרֵי רַבִּי מֵאִיר. וְחֻכְמִים אוֹמְרִים: אֵינָן לֹקֵחַ אֶלָּא אֲרֻבָּעִים.

עוד אזהרות מצינו בגמרא שבועות (ל, ב - לא, א): תנו רבנן: מנין לדיין שלא יעשה סניגורן לדבריו? תלמוד לומר (שמות כג, ז): "מדבר שקר תרחק". ומנין לדיין שלא ישב תלמיד בור לפניו? תלמוד לומר: "מדבר שקר תרחק". מנין לדיין שיודע לחבירו שהוא גזלן, וכן עד שיודע בחבירו שהוא גזלן, מנין שלא יצטרף עמו? תלמוד לומר: "מדבר שקר תרחק". מנין לדיין שיודע בדין שהוא מרומה (שלמד מתוך דברי העדים שאין עדותם אמת. רש"י), שלא יאמר: הואיל והעדים מעידין אחתכנו ויהא קולר תלוי בצואר עדים? תלמוד לומר: "מדבר שקר תרחק". מנין לתלמיד שיושב לפני רבו ורואה זכות לעני וחוב לעשיר, מנין שלא ישתוק? תלמוד לומר: "מדבר שקר תרחק". מנין לתלמיד שרואה את רבו שטועה בדין, שלא יאמר אמתין לו עד שיגמרנו ואסתרנו ואבננו משלי כדי שיקרא הדין על שמי? תלמוד לומר: "מדבר שקר תרחק".

**עד כמה חמור עונשו של השקר?** מצינו בגמרא שבת (לג, א): בעון שבועת שוא ושבועת שקר - חיה רעה רבה, ובהמה כלה, ובני אדם מתמעטין, והדרכים משתוממין, שנאמר (ויקרא כו, כג): "ואם באלה לא תוסרו ליי", אל תקרי בְּאֶלָּה אלא בְּאֶלָּה, וכתוב (שם פסוק כב): "והשלחתי בכם את חית השדה" וגו'. וכן אמרו בפסחים (ק"ח, א): ואמר רב ששת משום רבי אלעזר בן עזריה: כל המספר לשון הרע וכל המקבל לשון הרע וכל המעיד עדות שקר בחבירו, ראוי להשליכו לכלבים, שנאמר (שמות כב, ל): "לכלב תשלכון אתו", וכתוב בתריה (שם כג, א): "לא תשא שמע שוא", וקרי ביה 'לא תשיא'.

24. גרסינן בברכות (ח, א): ואמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא: גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים, דאילו גבי ירא שמים כתיב (תהלים קיב, א): "אשרי איש ירא את ה'", ואילו גבי

## שמעיה ואבטליון

שני גדולי הדור שהיו חכמים גדולים ודרשנים גדולים (פסחים ע, ב). עמדו בראש הסנהדרין בסוף תקופת החשמונאים ובתחילת ימי הורדוס. שניהם היו מורי הזוג הבא - הלל ושמאי. מצינו שהלל הוכיח את בני בתירא על שלא שמשו את שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון (שם סו, א). היו צאצאי גרים, ויש אומרים גרים ממש, מבני בניו של סנחריב (גיטין נז, ב).

ר' עובדיה מברטנורא  
 קי"ג ע"א, פשוט נבלתא בשוק  
 וטול אגרא, ולא תימא כהנא  
 אנא, גברא רבא אנא, וסניא בי  
 מלתא. פירוש אחר, ושנא את  
 הרבנות, התרחק מלנהוג שררה על צבור, שהרבנות מקברת את בעליה: ואל תתודע לרשות. כדי  
 ליטול רבנות על ידיה. אי נמי, אל תתודע לרשות, שלא יעבירוך על דעת קונך, כמו שאירע לדואג  
 האדומי: לרשות. השררה קרויה רשות, מפני שהרשות בידה לעשות כרצונה:

#### ביאורים והרחבות

נהנה מיגיעו כתיב (שם קכח, ב): "יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך", 'אשריך' - בעולם הזה,  
 'וטוב לך' - לעולם הבא, ולגבי ירא שמים 'וטוב לך' לא כתיב ביה.  
 עוד מצינו במסכת כלה (פ"י): אמר רבא: כל הכופה אשתו ובני ביתו למלאכה - יצר הרע  
 מסתלק מהם וכו'. המדיר אשתו מלעשות מלאכה - יוציא ויתן כתובה, לפי שהבטלה מביאה  
 לידי שיעמום.  
 עוד גרסינן בגמרא קידושין (כט, א): דתנו רבנן: האב חייב בבנו למולו ולפדותו וללמדו תורה  
 ולהשיאו אשה וללמדו אומנות, ויש אומרים: אף להשיטו במים. רבי יהודה אומר: כל שאינו  
 מלמד את בנו אומנות מלמדו ליסטות. ליסטות סלקא דעתך? אלא כאילו מלמדו ליסטות  
 (דכיוון דאין לו אומנות ויחסר לחמו, ילך בפרשת דרכים וילסטם את הבריות. רש"י).  
 25. גרסינן בגמרא פסחים (פז, ב): אמר רבי יוחנן: אוי לה לרבנות שמקברת את בעליה, שאין  
 לך כל נביא ונביא שלא קיפח ארבעה מלכים בימיו, שנאמר (ישעיה א, א): "חזון ישעיהו בן  
 אמוץ אשר חזה על יהודה וירושלים בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה" ופירש"י  
 (ד"ה קיפח): על ידי שמתנשאים ברבנות הם מתים.  
 עוד גרסינן בברכות (נה, א): ואמר רב יהודה: שלשה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם:  
 מי שנותנין לו ספר תורה לקרות ואינו קורא, כוס של ברכה לברך ואינו מברך, והמנהיג עצמו  
 ברבנות. ספר תורה לקרות ואינו קורא, דכתיב (דברים ל, כ): "כי הוא חייך ואורך ימיר"; כוס  
 של ברכה לברך ואינו מברך, דכתיב (בראשית יב, ג): "ואברכה מברכך"; והמנהיג עצמו ברבנות,  
 דאמר רבי חמא בר חנינא: מפני מה מת יוסף קודם לאחיו? מפני שהנהיג עצמו ברבנות.  
 כתב הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה (ג, י - יא): אמרו חכמים: כל הנהנה מדברי תורה, נטל  
 חייו מן העולם. ועוד ציוו ואמרו: אל תעשם עטרה להתגדל בהן, ולא קורדום לחפור בהן.  
 ועוד ציוו ואמרו: אהוב את המלאכה, ושנא את הרבנות, וכל תורה שאין עימה מלאכה, סופה  
 בטילה. וסוף אדם זה, שיהא מלסטם את הבריות. מעלה גדולה היא למי שהוא מתפרנס  
 ממעשה ידיו, ומידת חסידים הראשונים היא, ובזה זוכה לכל כבוד וטובה שבעולם הזה ולעולם  
 הבא, שנאמר (תהלים קכח, ב): "יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך", 'אשריך' - בעולם הזה,  
 'וטוב לך' - לעולם הבא שכולו טוב.

מסופר בגמרא יומא (עא, ב): מעשה בכהן גדול אחד שיצא מבית המקדש, והוא אזלי כולי  
 עלמא בתריה (הלכו כל הציבור אחריו), כיון דחזיונהו לשמעיה ואבטליון, שבקוהו לדידיה  
 ואזלי בתר שמעיה ואבטליון (כאשר ראו את שמעיה ואבטליון עזבו את הכהן הגדול והלכו  
 אחרי שמעיה ואבטליון), לסוף אתו שמעיה ואבטליון לאיפטורי מיניה דכהן גדול, אמר להן:  
 ייתון בני עממין לשלם (לגלג עליהם הכהן הגדול ורמז על ייחוסם שהם מזרע גרים), אמרו  
 ליה: ייתון בני עממין לשלם, דעבדין עובדא דאהרן (רודפי שלום), ולא ייתי בר אהרן לשלם  
 דלא עביד עובדא דאהרן (שהוניתנו אונאת דברים).

## משנה יא

**אֲבִטְלִיּוֹן אוֹמֵר: הָקָמִים, הַזֹּהָרִי בְּדִבְרֵיכֶם -**  
 שלא תניחו מקום לטעות בדבריכם, **שֶׁמָּא תַּחֲבוּ**  
 - תתחייבו **חֻבַּת גְּלוּת, וְתִגְלוּ לְמָקוֹם מִיָּם**  
**הָרָעִים** - מקום שאין בו תורה אלא אמונות כוזבות  
 ודעות נפסדות, ומגלים פנים בתורה שלא כהלכה,  
**וְיִשְׁתּוּ הַתַּלְמִידִים הַבָּאִים אַחֲרֵיכֶם** למקום  
 גלותכם מן המים הרעים, כלומר יבינו מדבריכם  
 דברים לא הגונים, **וְיָמוּתוּ** בעוונם, **וְנִמְצָא שֵׁם**  
**שָׁמַיִם מִתַּחֲלָל** על ידיכם:

## משנה יב

**הֵלֵל וְשִׁמְאִי\* קָבְלוּ מֵהֶם** - משמיעה ואבטליון.  
**הֵלֵל אוֹמֵר: הֵיוּ מִתַּלְמִידָיו שֶׁל אֶהְרֹן** - למד

## ר' עובדיה מברטנורא

יא הזהירו בדבריכם. שלא  
 תניחו מקום למינים לטעות  
 בדבריכם: שמא תחובו חובת  
 גלות. כלומר, אע"פ שבמקום  
 שאתם בו אין שם מינים, יש  
 לחוש שמא יגרום החטא  
 ותתחייבו גלות, ותגלו למקום  
 שיש שם אנשים שמראים פנים  
 בתורה שלא כהלכה, והם כינוי  
 למים הרעים, ויבינו מתוך  
 דבריכם דברים שאינם הגונים  
 וישתו התלמידים הבאים  
 אחריכם מאותם דברים דברי  
 מינות וימותו בעונם: ונמצא  
 שם שמם מתחלל. שישארו  
 אותן דעות בטלות בעולם. כמו  
 שקרה לאנטיגנוס איש סוכו עם

צדוק ובייתוס תלמידיו, שאמר להם אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס,  
 ואמרו הם [אבות דר' נתן פרק ה'], אפשר פועל עושה מלאכה כל היום וטורח ולערב אינו מקבל  
 פרס. ויצאו למינות הם ותלמידיהם, ונקראים צדוקים ובייתוסים עד היום: **יב** הוי מתלמידיו של  
 אהרן אוהב שלום ורודף שלום. פירשו באבות דרבי נתן, כיצד היה אהרן אוהב שלום, כשהיה  
 רואה שני בני אדם מתקוטטים היה הולך לכל אחד מהם שלא מדעת חברו ואומר לו ראה חברך  
 איך הוא מתחרט ומכה את עצמו על שחטא לך והוא אמר לי שאבוא אליך שתמחול לו, ומתוך

## הלל ושמאי

הלל ושמאי עמדו בראש הסנהדרין כמאה שנה לפני חורבן בית שני, בימי הורדוס. הם היו  
 הזוג האחרון מחכמי הזוגות. הלל היה נשיא, ושמאי אב בית דין.

**הלל הוא גדול חכמי התורה ומנהיגה הרוחני שחי כמאה שנה לפני חורבן הבית השני.** הלל  
 הוא מייסדה של שושלת הנשיאות מבית הלל, ששימשו במשך 450 שנה בערך, והקים בית  
 מדרש של תלמידיו שנקרא "בית הלל", והלכה כמותם ברוב המקומות. הלל היה יליד בבל,  
 בן למשפחה שהתייחסה מצד הזכרים לשבט בנימין ומצד הנקבות לבית דוד (ירושלמי כלאים  
 ט, ג). תחילת דרכו בארץ, עם עלייתו מבבל, היתה רצופה קשיים וסבל, כמסופר בגמרא יומא  
 (לה, ב), שהיה מרויח טרעפיק (מטבע) בכל יום, בחצייה היה מפרנס את בני ביתו וחצייה  
 היה נותן לשומר בית המדרש. פעם אחת לא מצא להשתכר, ולא הניחו שומר בית המדרש  
 להכנס. עלה ונתלה וישב על פי ארובה כדי שישמע דברי אלהים חיים מפי שמעיה ואבטליון.  
 אמרו: אותו היום ערב שבת היה, ותקופת טבת היתה, וירד עליו שלג מן השמים. כשעלה  
 עמוד השחר אמר לו שמעיה לאבטליון: אבטליון אחי! בכל יום הבית מאיר, והיום אפל, שמא  
 יום המעונן הוא? הציצו עיניהן וראו דמות אדם בארובה, עלו ומצאו עליו רום שלש אמות  
 שלג. פרקוהו, והרחיצוהו, וסכוהו, והושיבוהו כנגד המדורה. אמרו: ראוי זה לחלל עליו את  
 השבת.

פעם אחת חל ערב פסח בשבת ולא ידעו בני בתירא אם פסח קרב או לא, לימד אותם שפסח  
 קרב בשבת, והעלוהו לנשיאות (פסחים טו, א).

ר' עובדיה מברטנורא  
 כך כשהיו פוגעים זה בזה היו  
 מנשקים זה את זה. וכיצד היה  
 מקרב את הבריות לתורה,  
 כשהיה יודע באדם שעבר  
 עבירה היה מתחבר עמו ומראה לו פנים צהובות, והיה אותו אדם מתבייש ואומר אילו היה יודע  
 צדיק זה מעשי הרעים כמה היה מתרחק ממני, ומתוך כך היה חוזר למוטב. הוא שהנביא מעיד  
 עליו (מלאכי ב, 1) בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון:

ממדותיו, **אוהב שלום** בינו לאחרים **ורוהף**  
 לעשות **שלום** בין אדם לחבירו, **אוהב את**  
**הבריות** ומתוך כך **ומקרבן לתורה**<sup>26</sup>:

#### ביאורים והרחבות

26. שנינו באבות דרבי נתן (יב, א): אוהב שלום כיצד? מלמד שיהא אדם אוהב שלום בישראל  
 בין כל אחד ואחד כדרך שהיה אהרן אוהב שלום בין כל אחד ואחד, שנאמר (מלאכי ב, 1):  
 "תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו, בשלום ובמישור הלך אִתִּי ורבים השיב  
 מעון". רבי מאיר אומר: מה תלמוד לומר "ורבים השיב מעון"? כשהיה אהרן מהלך בדרך פגע  
 בו באדם רשע ונתן לו שלום, למחר בקש אותו האיש לעבור עבירה, אמר: אוי לי היאך אשא  
 עיני אחר כך ואראה את אהרן, בושתי הימנו שנתן לי שלום, נמצא אותו האיש מונע עצמו  
 מן העבירה. וכן שני בני אדם שעשו מריבה זה עם זה, הלך אהרן וישב אצל אחד מהם, אמר  
 לו: בני! ראה חברך מהו אומר, מטרף את לבו וקורע את בגדיו, אומר: אוי לי היאך אשא את  
 עיני ואראה את חברי, בושתי הימנו שאני הוא שסרחתי עליו, הוא יושב אצלו עד שמסיר  
 קנאה מלבו. והלך אהרן ויושב אצל האחר, ואומר לו: בני! ראה חברך מהו אומר, מטרף את  
 לבו וקורע את בגדיו, ואומר: אוי לי היאך אשא את עיני ואראה את חברי, בושתי הימנו שאני

מדבריו הפזורים במקורות התלמודיים והמדרשיים ניתן ללמוד על אופיו, תכונותיו, תורתו,  
 אהבתו לבריות ורדיפתו אחרי השלום. מסופר בגמרא (סוטה מח, ב) שפעם אחת היו מסובין  
 בעליית בית גוריא ביריחו, נתנה עליהן בת קול מן השמים ואמרה: יש בכם אדם אחד שראוי  
 שתשרה שכינה עליו, אלא שאין דורו ראוי לכך, נתנו עיניהם בהלל הזקן. תכונותיו של הלל  
 ציינו גם את בית מדרשו, הם היו נוחים ועלובים, ולכן זכו שתקבע הלכה כמותן (עירובין יג,  
 ב). על סבלנותו הגדולה אמרו (שבת לא, א): הוי זהיר ברוחך, כדי הוא הלל שתאבד על ידו  
 ארבע מאות זוז וארבע מאות זוז - והלל לא יקפיד. עוד אמרו שם, שקיבל שלשה גרים על  
 אף שהציבו תנאים בגיורם, ולבסוף שכנע אותם לקבל את הדין. לימים נזדווגו שלשתן למקום  
 אחד, אמרו: קפדנותו של שמאי בקשה לטורדנו מן העולם, ענוותנותו של הלל קרבנו תחת  
 כנפי השכינה.

**שמאי הזקן** היה קיצוני וקפדן בהשקפת עולמו על התורה ודרכי לימודה. בדרכו הלך ללא  
 פשרות וויתורים. שיטתו היתה מוסרית ורצינית ברמה גבוהה מאוד מחד, אך מאידך גיסא  
 אנו שומעים מפיו "עשה תורתך קבע, אמור מעט ועשה הרבה והווי מקבל את כל האדם  
 בסבר פנים יפות" (אבות א, טו), ומכאן למדין שרגזנותו לא היתה אלא קפדנות לקיום  
 המצוות. אמרו עליו על שמאי הזקן: **כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת**, מצא בהמה נאה ואמר  
 זו לשבת, מצא אחרת נאה הימנה מניח את השניה ואוכל את הראשונה (ביצה טז, א). ומפני  
 כבוד השבת אסר להפליג בספינה שלושה ימים קודם השבת (ספרי דברים רג). רק **בשלושה**  
**מקומות נחלקו שמאי והלל עצמם** (משנה ריש עדויות), ורוב משנתו משוקעת בדברי  
 תלמידיו, בית שמאי. היה מקפיד על דיבור אמת, כדגרסין בכתובות (טז, ב): תנו רבנן: כיצד  
 מרקדין לפני הכלה? בית שמאי אומרים: כלה כמות שהיא, ובית הלל אומרים: כלה נאה  
 וחסודה. אמרו להן ב"ש לב"ה: הרי שהיתה חירת או סומא, אומרים לה, כלה נאה וחסודה?  
 והתורה אמרה: מדבר שקר תרחק!

## משנה יג

ר' עובדיה מברטנורא

יג נגד שמא אבד שמייה. מי שנמשך שמו למרחוק מתוך שררה ורבנות, מהרה יאבד שמו, שהרבנות מקברת את בעליה. נגד לשון משיכה. תרגום משכו, נגידו: ודלא מוסיף. מי שאינו מוסיף על לימודו: יסיף. יסוף מפיו מה שכבר למד וישכח תלמודו. ויש שגורסין יאסף, כלומר יאסף אל עמיו וימות בלא עתו: ודלא יליף. קשה מדלא מוסיף, הלכך קטלא חייב, כלומר ראוי הוא שיהרגוהו, כמו שאמרו [פסחים מ"ט ע"ב]: עם הארץ מותר לקרעו כדג, ומגבו: ודישתמש בתגא. המשתמש בכתרה של תורה כאדם המשתמש בכליו, חלף ועבר מן העולם. תגא בלשון ישמעאל כתר. ויש מפרשים, תג"א ר"ת ת'למיד ג'ברא א'חרינא. שאסור לאדם להשתמש בתלמידים שאינן תלמידיו. ואני שמעתי, ודישתמש בתגא, המשתמש בשם המפורש, חלף ואבד, שאין לו חלק לעולם הבא: יד אם אין אני לי. אם אין אני זוכה לעצמי מי יזכה בשבילי: וכשאני לעצמי. ואפילו זכיתי

הוא - הלל הִיָּה אוֹמֵר: נִגְד שְׁמָא - מי שנמשך שמו למרחוק מתוך שררה ורבנות - אֲבָד שְׁמֵהּ - מאבד את שמו שקנה לו כבר, שהואיל ורדף אחר כבוד שאינו שלו, הריהו מאבד גם את הכבוד שזכה לו. ודִּלָּא מוֹסִיף - שאינו מוסיף בלימודו ויש לו האפשרות לכך - יִסִּיף - יאסף אל עמיו - ימות. הואיל ובלימוד התורה אין סוף ללימוד<sup>27</sup>. ודִּלָּא יִלִּיף - מי שאינו לומד כלל - קִטְלָא חַיִּב - חייב מיתתו. ודִּאֲשֵׁתְמִשׁ בְּתִגָּא - המשתמש בכתר תורה להנאתו ותועלתו - חֲלָף - נוטל חייו מן העולם:

## משנה יד

הוא - הלל הִיָּה אוֹמֵר: אִם אֵין אֲנִי לִי לדאוג לתיקוני והשתלמותי - מִי יִדַּאג לִי? וּכְשֶׁאֲנִי לְעֵצְמִי - גם אם זכיתי והשתלמתי - מֶה אֲנִי -

## ביאורים והרחבות

הוא שסרחתי עליו, הוא יושב אצלו עד שמסיר קנאה מלבו. וכשנפגשו זה בזה גפפו ונשקו זה לזה, לכך נאמר (במדבר כ, כט): "ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל". עוד תנן במסכת כלה רבתי (פ"ג): תנן התם: הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה. בשלמא אוהב שלום כדקאמרן, אלא רודף שלום היכי דמי? כדתניא (תהלים לד, טו): "בקש שלום ורדפהו", ומאי שנא כל המצות שאין אדם מחויב אלא אם כן באה לידו? דכתיב (שמות כג, ד - ה) "כי תפגע שור אויבך", "כי תראה חמור שונאך", (דברים כב, ח) "כי תבנה בית חדש", אבל שלום - בכל מקום בקש שלום ורדפהו. גרסינן בסנהדרין (ו, ב): רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר: אסור לבצוע (לעשות פשרה בין בעלי הדין), וכל הבוצע הרי זה חוטא, וכל המברך את הבוצע הרי זה מנאף, ועל זה נאמר (תהלים י, ג): "בוצע ברך נאף ה'", אלא יקוב הדין את ההר, שנאמר (דברים א, יז): "כי המשפט לאלהים הוא". וכן משה היה אומר: יקוב הדין את ההר. אבל אהרן אוהב שלום ורודף שלום (וכיוון שהיה שומע מחלוקת ביניהם, קודם שיבואו לפניו לדין, היה רודף אחריהן, ומטיל שלום ביניהן. רש"י) ומשים שלום בין אדם לחבירו, שנאמר: "תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו, בשלום ובמישור הלך אֲתִי ורבים השיב מעוון".

27. גרסינן בתענית (לא, א): רבי אליעזר הגדול אומר: מחמשה עשר באב ואילך תשש כחה של חמה, ולא היו כורתין עצים למערכה לפי שאינן יבשין. אמר רב מנשיא: וקרו ליה יום תבר מגל, מכאן ואילך (שהלילות מתארכים) דמוסיף (בלימודו) - יוסיף (חיים על חייו), ודלא מוסיף (בלימודו) - יאסף. תני רב יוסף: מאי יאסף? אמר רב יוסף: תקבריה אימיה.

מה ערכי כנגד מה שמוטל עליי עוד לעשות? ואם לא אתאמץ עֲשִׂיו - בעולם הזה, אימתי?<sup>28</sup>

#### משנה טו

**שְׁמַאי אָמַר: עֲשֵׂה תוֹרַתְךָ קֶבֶעַ** - שיהיה עיקר עסקך ביום ובלילה בתורה, ושאר עסקיך טפל<sup>29</sup>, **אָמַר מֵעַט וְעֲשֵׂה הֶרְבֵּה** כאברהם אבינו<sup>30</sup>, **וְהָיוּ מִקְבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם בְּסֶבֶר פָּנִים יְפוֹת** שאם נתן אדם לחבירו כל מתנות שבעולם ופניו זעומות וכבושות בקרקע, מעלה עליו הכתוב כאילו לא נתן לו כלום:

ר' עובדיה מברטנורא לעצמי, מה הוא הזכות הזה ובמה נחשב הוא כנגד מה שאני חייב לעשות: ואם לא עשיו. בעולם הזה: אימתי. כי אחר המות אי אפשר לזכות עוד. פירוש אחר, אם לא עשיו בימי הבחרות, אימתי, שמא בימי הזקנה לא יעלה לידי: **טו עשה תורתך קבע**. שיהיה עיקר עסקך ביום ובלילה בתורה, וכשתהיה יגע מן הלמוד תעשה מלאכה. ולא שיהיה עיקר עסקך במלאכה

וכשתפנה מן המלאכה תעסוק בתורה. ומצאתי כתוב, עשה תורתך קבע, שלא תחמיר לעצמך ותקל לאחרים, או תחמיר לאחרים ותקל לעצמך, אלא תהא תורתך קבע לך כמו לאחרים, וכן הוא אומר בעזרא (ז', י') כי עזרא הכין לבבו לדרוש את תורת ה' ולעשות וללמד לבני ישראל, כמו שהכין לבו לעשות כך היה מלמד לבני ישראל: אמור מעט ועשה הרבה. כמו שמצינו באברהם אבינו עליו השלום, שאמר תחלה (בראשית יח, ה-ז) ואקחה פת לחם, ובסוף ויקח בן בקר רך וטוב: והיו מקבל את כל האדם. כשאתה מכניס אורחים לביתך לא תתן להם ופניך כבושות בקרקע, שכל הנותן ופניו כבושות בקרקע אפילו נתן כל מתנות שבעולם מעלין עליו כאילו לא נתן כלום. שלש אזהרות הזהיר שמאי, כנגד שלש מעלות שהזכיר ירמיה, חכם גבור ועשיר. כנגד חכם אמר עשה תורתך קבע, כנגד עשיר אמר אמור מעט ועשה הרבה, כנגד גבור אמר הוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות, שיכבוש יצרו וילחום כנגד לבו הרע, ושנינו איזהו גבור הכובש את יצרו:

#### ביאורים והרחבות

28. גרסינן בשבת (ל, א): הא דקאמר דוד (תהלים קטו, יז): "לא המתים יהללו יה", הכי קאמר: לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות קודם שימות, שכיון שמת בטל מן התורה ומן המצות, ואין להקדוש ברוך הוא שבח בו. והיינו דאמר רבי יוחנן: מאי דכתיב (שם פח, ו): "במתים חפשי"? כיון שמת אדם נעשה חפשי מן התורה ומן המצות.

29. גרסינן בברכות (לה, ב): אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה ברבי אלעאי: בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים, **דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי - זו וזו נתקיימה בידן**, דורות האחרונים שעשו מלאכתן קבע ותורתן עראי - זו וזו לא נתקיימה בידן.

עוד גרסינן ביומא (יט, ב): תנו רבנן: (דברים ו, ז) "ודברת בס", "בס" - ולא בתפלה, "ודברת בס" - בס יש לך רשות לדבר ולא בדברים אחרים. רבי אחא אומר: "ודברת בס" - עשה אותן קבע ואל תעשם עראי.

עוד גרסינן בקידושין (ל, א): מאי דכתיב (שם): "ושננתם לבניך", אל תקרי 'ושננתם' אלא 'ושלשתם' - לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד. מי יודע כמה חיי? לא צריכא ליומי (כלומר, החלוקה לשלוש היא לא בחיי האדם אלא בימי השבוע).

30. גרסינן בבבא מציעא (פז, א): כתיב (בראשית יח, ה): "ואקחה פת לחם", וכתיב (שם פסוק ח): "ואל הבקר רץ אברהם" (אמר להם שיביא פת, והביא בקר שלם), אמר רבי אלעזר: מכאן שצדיקים אומרים מעט ועושים הרבה. רשעים אומרים הרבה ואפילו מעט אינם עושים. מנלן?

## משנה טז

רַבִּן גַּמְלִיאֵל\* אָמַר: עֲשֵׂה לָךְ רַב לְהוֹרוֹת לָךְ הַלְכָה לַמַּעֲשֵׂה<sup>31</sup>, וְהִסְתַּלַּק מִן הַסֶּפֶק וְאֵל תַּפְסוּק עַל פִּי סִבְרָתְךָ בַּלְבַּד, וְאַל תִּרְבֶּה לַעֲשׂוֹר בְּאֻמּוֹת - עַל פִּי אֻמּוֹדָן וְהַשְׁעָרָה, שֶׁהַתּוֹרָה נִתְּנָה שִׁיעוֹר, וְאִם תִּפְחוֹת אוֹ תוֹסִיף - תִּקְלַקֵּל<sup>32</sup>.

## משנה יז

שִׁמְעוֹן בֶּנִּי\* שֶׁל רַבִּן גַּמְלִיאֵל אָמַר: כָּל יָמַי

ר' עובדיה מברטנורא  
טז עשה לך רב. לענין הוראה מדבר עכשיו, אם בא דין לפניך ונסתפקת בו, עשה לך רב, והסתלק מן הספק. ולא תפסוק עליו אתה לבדך. כי הא דרבא כי הוי אתי טרפתא לגביה הוי מכניף לכולהו טבחי דמתא מחסיא, אמר, כי היכי דלמטיין שיבא מכשורא: ואל תרבה לעשור אומדות. שהמפריש מעשרות

מאומד אינו ניצול מן הקלקלה. אם פוחת ממה שראוי ליתן, מעשרותיו מתוקנים ופירותיו מקולקלים. ואם העדיף על שהיה ראוי ליתן, פירותיו מתוקנים ומעשרותיו מקולקלים:

## ביאורים והרחבות

מעפרון. מעיקרא כתיב (שם כג, טו): "ארץ ארבע מאות שקל כסף", ולבסוף כתיב (שם פסוק טז): "וישמע אברהם אל עפרון, ויִשְׁקַל אברהם לעפרון את הכסף אשר דבר באזני בני חת, ארבע מאות שקל כסף עובר לסוחר" (שלח ממנו על פי משקל גדול).

31. לעיל (משנה ו) הוראת "עשה לך רב" היתה לעניין לימוד. כאן הכוונה להוראת הלכה. כלומר, במצב שאתה מסופק בדיו, "עשה לך רב".

32. שהמפריש מעשרות מאומד אינו נצול מן הקלקלה. אם פוחת ממה שראוי ליתן - מעשרותיו מתוקנים ופירותיו מקולקלים, ואם העדיף על שהיה ראוי ליתן - פירותיו מתוקנים ומעשרותיו מקולקלים (מפני שטבל ומעשר מעורבים יחד). בענין המעשר יש לשער על פי החשבון שהוא אחד מעשרה, אבל בתרומה לא כתיב בה שיעור אלא "ראשית דגנך" (דברים יח, ד), לכן היא ניטלת מאומד. אמנם חכמים נתנו בה שיעור, כמו ששינו במשנה תרומות (ד, א): שיעור תרומה, עין יפה - אֶחָד מֵאֶרְבָּעִים, בֵּית שְׁמַאי אוֹמְרִים: מִשְׁלָשִׁים. וְהַפְּיגוּנִית - מִחֲמִשִּׁים. וְהַקָּעָה - מִשְׁשִׁים.

## רבן גמליאל הזקן

רבן גמליאל שבמשנתנו הוא רבן גמליאל הזקן, שהיה תנא בדור הראשון, נכדו של הלל הזקן. היה נשיא הסנהדרין ומנהיג האומה בעשרות השנים האחרונות שלפני חורבן הבית. הוא הראשון שנקרא בתואר "רבן", כלומר רבינו, המיוחד לנשיאים מבית הלל, הואיל והיה אהוב ואהוד בפני כל רואיו. תיקן תקנות רבות בכל תחומי ההלכה שנצרכו לאותו דור, (ראה עירובין ו, ב השתלשלות בית הנשיאות). ברוב חכמתו הכיר כי החורבן מתקרב והגלה את הסנהדרין ליבנה, כדי שתנצל מגזירת השמד ומכעסם של המורדים (הרב אהרן היימאן "תולדות תנאים ואמוראים"). על מותו נאמר במשנה (סוטה ט, טו): "משמת רבן גמליאל הזקן, בטל כבוד התורה ומתה טהרה ופרישות", כבוד התורה - שעד ימיו היו לומדים תורה בעמידה, ומשמת התחילו ללמוד בישיבה משום שתש כוחם. הרבה תקנות תיקן רבן גמליאל הזקן ברוח סבו הלל - "מפני תיקון העולם".

## שמעון בנו (של רבן גמליאל) רבן שמעון בן רבן גמליאל הראשון

ראשון הנשיאים היה שמעון בן הלל - נשיאותו לא היתה תלויה בשום מאורע או ענין ואין זכרונו בא לפנינו כל עיקר, ייתכן שהיה נשיא זמן קצר שכן הלל אביו האריך ימים. המקור

ר' עובדיה מברטנורא  
 ז' ולא מצאתי לגוף טוב אלא  
 שתיקה. מי ששומע חרפתו  
 ושותק: ולא המדרש הוא העיקר אלא המעשה. ותדע לך שהשתיקה טובה, שאפילו המדרש  
 גְּדַלְתִּי בֵּין הַחֲכָמִים ובחננתי מעשיהם ומידותיהם,  
 וְלֹא מִצָּאתִי לְגוֹף טוֹב אֶלָּא שְׁתִּיקָה<sup>33</sup>. וְלֹא

ביאורים והרחבות

33. תנן בתוספתא פסחים (ט, א): **מכאן אמרו: יפה שתיקה לחכמים קל וחומר לטפשים**, וכן הוא אומר (משלי יז, כח): "גם אויל מחריש חכם יחשב, אוטם שפתיו נבון". וכן באבות דרבי נתן (כב, ב): שמעון בנו אומר: כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה. אם לחכמים יפה שתיקה קל וחומר לטיפשים.

היחידי לנשיאותו לאחר הלל אביו מופיע בגמרא שבת (טו, א).  
**הנשיא אחריו היה בנו - רבן גמליאל הזקן** הנזכר במשנה הקודמת.  
**הנשיא הבא, שהוא המוזכר במשנתנו, היה רבן שמעון בן רבן גמליאל הזקן, הנשיא הרביעי מבית הלל.** הוא הנשיא שעמד בראש הסנהדרין בדור החורבן. ימי נשיאותו האחרונים היו ימים קשים לישראל. קרוב לזמן החורבן מרדו היהודים בשלטון הרומי בגלוי, הנשיא ישב על כסא אבותיו שמונה עשרה שנה ונהרג באחרית ימי המלחמה יחד עם מרבית גדולי העם (כך מוסר רב שרירא גאון). דעה אחרת היא שנהרג על ידי הקנאים, הואיל והיה ממפלגת המתונים שוחרי השלום. על כל פנים ברור כי מת קודם החורבן. במסכת שמחות (פרק ח) מסופר על הוצאתו להורג יחד עם ר' ישמעאל בן אלישע כהן גדול כפי שצפה שמואל הקטן ברוח הקודש בעת פטירתו (סוטה מח: ורש"י). לפי המסורת היה זה ביום כ"ה בסיון (טור או"ח סימן תקפ). ובקינת "אלא אזכרה" נמנה בין עשרת הרוגי מלכות.  
**הנשיא הבא אחריו היה רבן גמליאל דיבנה, אחד מגדולי המנהיגים הגדולים שהוביל והנהיג את העם באחת משעותיו הקשות ביותר.** כל רצונו ושאיפותיו היו לאחד את העם מסיבב למרכז רוחני אחד, כדי שלא יתפצל לכתות ועדות שונות. **הודות לו נקבעה ההלכה כבית הלל.** דאגתו של הנשיא היתה שלא תיעשה התורה כשתי תורות, ואפילו את גיסו ר' אליעזר בן הורקנוס נידה כשלא קיבל דעתו בהלכה (בבא מציעא נט, ב). ובאותה שעה התנצל ואמר: "שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא עשיתי, אלא לכבודך, שלא ירבו מחלוקות בישראל".

**הנשיא הבא היה רבן שמעון בן גמליאל, הנשיא השישי מבית הלל,** עלה לנשיאות מספר שנים אחרי מות אביו (כנראה באותן השנים שבין פטירתו של רבן גמליאל דיבנה לבין נשיאותו של רבן שמעון בנו שימש רבי אלעזר בן עזריה כנשיא הדור). מקום מושבו היה אושא שבגליל. הוא עמל בכל כוחו לחזק את הנשיאות ולבצרה, השתדל להגדיל את כוח בית הדין ויצר תואר חדש בשם "**חכם**", ולמשרה זו מינה את רבי מאיר. גם אצלו, כמו אצל אביו, קרה מקרה שרצו להורידו מנשיאותו מחמת מתיחות שנוצרה בינו לבין רבי נתן "אב בית הדין" ורבי מאיר "החכם". הד לתקופה הקשה בימיו אנו מוצאים במאמרו: "...אף אנו מחבבין את הצרות, אבל מה נעשה שאם באנו לכתוב אין אנו מספיקין" (שבת יג, ב). המשנה מספרת שעם מותו "עלה גובאי ורבו הצרות" (סוטה ט, טו).

**הנשיא הבא היה בנו רבי יהודה הנשיא, דור שביעי להלל הזקן,** עורך המשנה (לתולדותיו ראה מנחות יג, ב בהערה)

**הנשיא השמיני למשפחת הלל הוא רבן גמליאל ברבי, בדור המעבר שבין התנאים והאמוראים.** **הנשיא התשיעי למשפחת הלל הוא ר' יהודה נשיאה, נכדו של רבי,** מקום מושבו היה בטבריה. **לאחריו היה רבן גמליאל בנו של ר' יהודה נשיאה,** נשיא זה לא האריך ימים כי מת שנים מספר אחרי מות אביו הגדול. לאחריו היה ר' יהודה נשיאה (השלישי), אשר נחשב כתלמידו של רבי יוחנן.

**הַמְדִּירֵשׁ הוּא הָעֵקֶר, אֶלֶּא הַמַּעֲשֶׂה** וכל הדורש ואינו מקיים - נוח לו אם היה שותק ולא היה דורש<sup>34</sup>. **וְכָל הַמְרַבֶּה דְּבָרִים, מְבִיא חֵטָא.**

#### משנה יח

**רַבִּן שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל\* אָמַר: עַל שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד - מתקיים: <sup>35</sup> **עַל הַדִּין -** משפט צדק לזכות את הזכאי ולחייב את החייב, **וְעַל הָאֱמֶת -** שלא לשקר איש בעמיתו, **וְעַל הַשְּׁלוֹם****

ר' עובדיה מברטנורא והדיבור בתורה שאין לך מדה טובה הימנה, אין עיקר קיבול השכר אלא בשביל המעשה, והדורש ואינו מקיים, נוח לו אם היה שותק ולא היה דורש: וכל המרבה דברים מביא חטא. שכן מצינו בחוה שהרבתה דברים, ואמרה, אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו, והוסיפה נגיעה שלא נאסרו בה, ודחפה נחש עד שנגעה בו, ואמר לה, כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה, ומתוך כך באת לידי חטא שאכלה מן הפרי. הוא ששלמה אומר (משלי ל, ו) **אֶל תּוֹסֵף עַל דְּבָרַי פֶּן יוֹכִיחַ בְּךָ וְנִכְזַבְתָּ: יַח הָעוֹלָם עוֹמֵד.** ישובן של בני אדם מתקיים. אין זה כמו העולם עומד דלעיל: **עַל הַדִּין.** לזכות את הזכאי ולחייב את החייב: **וְעַל הָאֱמֶת.** שלא ישקרו איש בעמיתו: **וְעַל הַשְּׁלוֹם.** בין המלכיות, ובין אדם לחבירו:

#### ביאורים והרחבות

עוד גרסינן במגילה (יח, א): מאי דכתיב (תהלים סה, ב): **"לך דומיה תהלה"** - סמא דכולה משתוקא (התרופה לכל היא השתיקה). כי אתא רב דימי אמר: אמרי במערבא: **מלה בסלע משתוקא בתרין** (אם תרצה לקנות הדיבור בסלע, תקנה השתיקה בשתיים. רש"י). עוד גרסינן בגיטין (לו, ב): תנו רבנן: הנעלבין ואינן עולבים שומעין חרפתן ואין משיבין עושין מאהבה ושמחין ביסורין, עליהן הכתוב אומר (שופטים ה, לא): **"ואוהביו כצאת השמש בגבורתו"**. <sup>34</sup> הואיל והעולם הזה נקרא עולם המעשה, לפיכך אמר שהעיקר בעבודת ה' הוא המעשה, והטעם הוא כמו שכתוב במדרש רבה (במדבר יד, ט): **לפי שהמעשה הוא מכפר על האדם, כההוא דתנינן: תשובה ומעשים טובים כתריס בפני הפורענות...** ולפי שהתורה מלמדת את האדם כיצד יעשה רצון המקום, לפיכך שכר התלמוד גדול. וגדול המעשה יותר מן העושה שנאמר (ישעיה לב, יז): **"והיה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם"**. **ונראה לומר** שהמעשה עיקר, כי רוב תרי"ג מצוות במעשה תלויים, ומחוייב האדם להשתדל לקיים תרי"ג מצוות בכל כוחו. **וכתב במדרש רבה** (שה"ש פרשה ב פסוקה לח): **וכבר נמנו פעם אחת בבית עליית עריס בלוד, ואמרו: מי גדול התלמוד או המעשה? רבי טרפון אומר: גדול הוא המעשה, רבי עקיבא אומר: גדול הוא התלמוד, נמנו וגמרו: גדול הוא התלמוד שמביא לידי מעשה.** **"כי קולך ערב"** - זה התלמוד, **"ומראך נאווה"** - זה מעשה הטוב. <sup>35</sup> לעיל (משנה ב) כוונת התנא היא לזכות העמידה של העולם מצד ה' יתברך. במשנתנו כוונת התנא היא על העמידה והקיום של העולם מצד התנהגות בני אדם (ראה רע"ב ד"ה "העולם").

#### רבי שמעון בן גמליאל

רבי שמעון בן גמליאל הנזכר במשנתנו הוא נכדו של רבן שמעון הנזכר במשנה הקודמת, בנו של רבן גמליאל השני (דיבנה) ואביו של רבי יהודה הנשיא. עמד בראש הסנהדרין אחר מרד בר כוכבא. (להרחבה, עיין בהערה הקודמת, על "שמעון בנו").

בין המלכויות ובין אדם לחברו, **שְׁנֵאמַר** (זכריה ח, טז): **"אֵמֶת וּמִשְׁפָּט שְׁלֹם שְׁפָטוּ בְּשַׁעְרֵיכֶם"** - אם תשפטו משפט צדק ושלום, תזכו לישוב בשעריכם:

## פרק שני

### משנה א

**רַבִּי יְהוּדָה הַנָּשִׂיא אוֹמֵר: אֵיזוּהִי דֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל שִׁיבּוֹר - יִבְרֹר לֹא הָאָדָם שֶׁעַל פִּיהָ יִתְנַהֵג תְּמִיד<sup>36</sup>? כָּל שֶׁהִיא תִּפְאֶרֶת לְעוֹשֶׂיהָ - שִׁירוּהָ נַחַת**

אותו, אבל אינו תפארת לעושיה ואינו נוח לו, שהוא בא לידי עניות בשביל כך. אבל מדת הנדיבות שהיא אמצעית בין הכילות והפיזור, היא תפארת לעושיה, ששומר את ממונו ואינו מפזר יותר מן הראוי. ותפארת לו מן האדם, שבני אדם מפארים אותו שנותן כמו שראוי לו ליתן. וכן הדין בשאר

ביאורים והרחבות

36. גרסינן בגמרא תמיד (כח, א): תניא, רבי אומר: איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם? יאהב את התוכחות, שכל זמן שתוכחות בעולם נחת רוח באה לעולם, טובה וברכה באין לעולם, ורעה מסתלקת מן העולם, שנאמר (משלי כד, כה): "ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב". ויש אומרים: יחזיק באמונה יתירה, שנאמר (תהלים קא, ו): "עֵינִי בְּנֶאֱמָנִי אֶרֶץ לִשְׁבֹּת עַמְדִּי" וגו'. ופרש"י: איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם - הרבה דברים צריך לו לאדם לבחור, אלא הכי קאמר: איזוהי דרך אחת מדרכים הישרים שיבור לו האדם.

### רבי יהודה הנשיא

"רבי" שתם הוא רבי יהודה הנשיא, תנא בדור החמישי, מסדר המשנה, דור שביעי מהלל הזקן. היה יחיד בדורו, איש שנמצא בו כל החמודות, והיה מופלג בחכמה ובמעלה בתכליתם, עד שאמרו: **"מימות משה ועד רבי לא מצינו תורה וגדולה (שררה) במקום אחד"** (סנהדרין לו, א). העמיד תלמידים רבים, היה עשיר מופלג ופרנס את ישראל בכספו. תחילה רצה לפרנס רק את החכמים לומדי התורה, אך לבסוף, בעקבות תוכחה של תלמידו ר' יונתן בן עמרם, פרנס את כל העם (בבא בתרא ח, א). על אף עשירותו שנינו בכתובות (קד, א): בשעת פטירתו של רבי, זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה, אמר: רבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהניתי אפילו באצבע קטנה.

עוד גרסינן (קידושין עב, ב): יום שמת רבי עקיבא נולד רבי, קראו עליו את המקרא (קהלת א, ה): "וזרח השמש ובא השמש". אכן רבי יהודה הנשיא היה יורשו של רבי עקיבא שהשלים את פועלו בסידור ועריכת המשנה (יש אומרים שרק ערך את המשנה, אך יש אומרים שגם כתב וסידר). אך אף על פי שהיה עורך את המשנה, כשנחלקו רבים עמו קיבל את דעתם, ואמרו בסוף מסכת סוטה: כשמת רבי בטלה ענווה.

השפה העברית היתה חביבה עליו ביותר, ולכן את המשנה סידר בעברית צחה, ושנינו בבבא קמא (פג, א): והאמר רבי: בארץ ישראל לשון סורסי (לשון משובשת) למה? אלא או לשון הקודש או לשון יוונית. ומסופר שהיו התלמידים לומדים משיחות הבטלות של שפחותיו את דקדוקי הלשון (ראש השנה כו, ב ומגילה ח, א).